

บทสรุป

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสำรวจเนื้อหาของแบบเรียนหมวดสังคมศึกษา และหนังสืออ่านประกอบระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นที่กระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้ใช้ในโรงเรียน และกำหนดให้โรงเรียนจัดทำไว้เพื่อส่งเสริมการอ่านของนักเรียน ในด้าน การสร้างความรู้ความเข้าใจและเกิดแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่ดีตามลักษณะและทรรณะที่เหมาะสมกับสังคมไทย และมีปริมาณเพียงพอต่อการเป็นเครื่องมือในการเรียนการสอน สังคมเพื่อการปลูกฝังคุณลักษณะเบื้องต้นของพลเมืองดีประการใด ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทั้งใน การแก้ไขปรับปรุงหนังสือสังคมศึกษา หลักสูตร และวิธีการสอนการเรียนที่เกี่ยวกับเรื่อง ความเป็นพลเมืองดี ทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับการศึกษาอื่น ๆ ที่สูงขึ้นไป การวิจัย ใช้วิธีอ่านหนังสือสังคมศึกษาที่เป็นตัวอย่างประชากรประเภทแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถม ปีที่ 1-4 จำนวน 15 เล่ม กับประเภทหนังสืออ่านประกอบในระดับชั้นเดียวกันอีกจำนวน 60 เล่ม รวม 75 เล่ม เพื่อสำรวจและวิเคราะห์เนื้อหาของตัวอย่างประชากรเหล่านั้น ตามตารางวิเคราะห์ความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเองตามเกณฑ์ ที่เป็นผลการวิจัย เรื่องความคิดเห็นของคนไทยเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดี ซึ่งนายวัลลภ พุ่มพวง วิจัยไว้เมื่อพุทธศักราช 2514 โดยกำหนดขอบเขตความคิดรวบยอดของความเป็น พลเมืองดีไว้ 5 ด้าน คือ ด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา 13 เรื่อง, ด้านการอยู่ร่วมกัน ในชุมชนชนชนบทรรมนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทย 9 เรื่อง, ด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ พลเมือง 12 เรื่อง, ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย 8 เรื่อง และความรู้เกี่ยวกับการ ปกครองประเทศโดยทั่วไป 8 เรื่อง รวมเกณฑ์ความคิดรวบยอดทั้งหมด 50 เรื่อง ซึ่งอย่าง-น้อยสามารถครอบคลุมเนื้อหาหมวดสังคมศึกษาของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นได้อย่าง มีความเชื่อมั่นพอสมควร กับได้สร้างแบบสอบถามความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิ ทางด้านการศึกษา และครูผู้มีประสบการณ์ในการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับชั้นเรียนนี้ เกี่ยวกับ สภาพปัจจุบันและข้อเสนอแนะเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาที่มีต่อการสร้างความคิดรวบยอด

ของความเป็นพลเมืองในด้านต่าง ๆ ในเกณฑ์เดียวกับตารางวิเคราะห์ โดยให้ผู้ตอบซึ่งถูกเลือกเป็นตัวอย่างประชากร 7 คน ตอบอย่างเสรี และให้ระยะเวลาในการตอบตามสมควร เพื่อให้ตารางวิเคราะห์และแบบสอบถามความคิดเห็นมีความเชื่อมั่นและเที่ยงตรงได้ทดสอบ โดยให้กลุ่มตัวอย่างอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีวุฒิและประสบการณ์ใกล้เคียงกับตัวอย่างประชากรจริงตอบ และวิเคราะห์ แล้วนำผลการทดสอบครั้งแรกนี้มาแก้ไขปรับปรุงส่วนที่บกพร่องในคำถามจำนวน 10 ข้อ เพื่อให้สามารถสื่อความหมายได้ตรงจุดยิ่งขึ้น ใช้เป็นเครื่องมือวิจัยโดยผู้วิจัยอ่านหนังสือที่เป็นตัวอย่างประชากรทุกเล่ม แล้ววิเคราะห์เนื้อหาจากหนังสือเหล่านั้นโดยวิธีรายนาม (Tally) ทุกครั้งที่พบเนื้อหาที่จะสร้างความคิดรวบยอดเรื่องใด ๆ ตามเกณฑ์วิเคราะห์ข้างต้นได้แล้วรวมเป็นความถี่ แสดงน้ำหนักของแต่ละความคิดรวบยอดด้วยความถี่เฉลี่ยและจำนวนร้อยละของหนังสือที่บรรจุความคิดรวบยอดเรื่องนั้นไว้ ส่วนความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิผู้วิจัยนำไปขอความร่วมมือให้ตอบและรับคืนด้วยตนเอง ใ้รับคืนครบทุกคน แสดงความคิดเห็นเป็นจำนวนคนที่ตอบคล้ายคลึงกัน ใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาผลการสำรวจของผู้วิจัย และขอเสนอแนะของการวิจัยครั้งนี้

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ตอนที่ 1 การวิเคราะห์ความคิดรวบยอดในเนื้อหาของแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบ

1. แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

1.1 แบบเรียนสังคมศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้ มีจำนวน 5 เล่ม โดยให้ผู้มีอำนาจในการพิจารณาเลือกเพียง 1 เล่ม กำหนดเป็นแบบเรียนบังคับใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดนั้น พบว่า ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่ดีที่สำคัญและโครงการสอนหมวดสังคมศึกษาทั้งหมดไว้ในเนื้อหาของชั้นนี้ แบบเรียนตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ทุกเล่มบรรจุและเน้นเนื้อหาที่สร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ดีในด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาอยู่ในเกณฑ์สูงกว่าด้านอื่น ๆ โดยเฉพาะเรื่องการอยู่ร่วมกับคนอื่นนั้นทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและช่วยเหลือผู้อื่น, เรื่องการให้ความเคารพนับถือผู้ที่อาวุโสและมีความสามารถ กับเรื่องความผาสุกของคนเราและครอบครัว

ขึ้นอยู่กับกรณีที่แต่ละคนมีงานทำตามความสามารถ มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจตามสมควร และมีความจริงใจต่อกัน โดยมีความถี่เฉลี่ย 3.0, 2.0 และ 1.8 ตามลำดับ ซึ่งแสดงว่าแบบเรียนทุกเล่มบรรจุเนื้อหาที่สร้างความคิดรวบยอดเรื่องเหล่านี้ไว้อย่างน้อยที่สุด 1 ครั้ง ซึ่งเป็นการเพียงพอและเหมาะสมกับวัยของเด็กที่เริ่มเข้าเรียนเป็นปีแรกที่จะต้องเรียนรู้ถึงค่านิยมเบื้องต้นของสังคม โดยเฉพาะที่สัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวและโรงเรียน ส่วนความคิดรวบยอดในเนื้อหาของหลักสูตรที่แบบเรียนตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้บรรจุไว้น้อยมาก ไม่เพียงพอต่อการสร้างลักษณะของความเป็นพลเมืองดี คือเรื่องพลเมืองดีต้องสนใจคิดตามข่าว เหตุการณ์สำคัญของท้องถิ่นและบ้านเมืองมีความถี่เฉลี่ยน้อยที่สุดเพียง .02 และแบบเรียนเพียงร้อยละ 20 เท่านั้นที่บรรจุความคิดรวบยอดเรื่องนี้ไว้ นอกจากนี้พบว่าไม่มีแบบเรียนที่เป็นตัวอย่างประชากรเล่มใดในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นี้ที่บรรจุเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีครบถ้วนตามเนื้อหาของหลักสูตร แต่ได้บรรจุเนื้อหาเรื่องอื่น ๆ นอกเหนือเนื้อหาของหลักสูตรแตกต่างกันไปแต่ละเล่มตามเนื้อหาของการเรียนเรียงคำเนิ่นเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องการรู้จักรับผิดชอบร่วมกันเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแก่เพื่อนบ้านจะทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีความถี่เฉลี่ยถึง 1.0 ซึ่งแสดงว่าเมื่อคิดโดยส่วนรวมของตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้แล้วทุกเล่มจะบรรจุความคิดรวบยอดเรื่องนี้ไว้เล่มละ 1 ครั้ง ตัวอย่างประชากรบางเล่มได้บรรจุเนื้อหาที่จะสร้างความคิดรวบยอดอันเป็นพื้นฐานสำคัญของความเป็นพลเมืองดีไว้หลายเรื่อง เช่น แบบเรียนสังคมศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรียบเรียงโดย ดร. พิทักษ์ รัทษพลเดช กับ นายโสภณ วีรชัย บรรจุเนื้อหาที่จะสร้างความคิดรวบยอดเรื่อง ศาสนาทุกศาสนาสอนให้ทุกคนเป็นคนดี และเรื่องผู้ซึ่งหมายถึงคนที่ประพฤติดีและมีคุณธรรมประจำใจโดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นมีฐานะศักดิ์ศรีตระกูลอย่างไร เป็นต้น อย่างไรก็ตามการเรียนการสอนเพื่อสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในชั้นนี้จำเป็นต้องอาศัยแบบเรียนหลายเล่มประกอบกัน

1.2 หนังสืออ่านประกอบที่เป็นตัวอย่างประชากรในชั้นนี้จำนวน 20 เล่ม เนื้อหาส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดจะสร้างความคิดรวบยอดค่านิยมและคำสอนในศาสนา ทั้งเรื่องในเนื้อหาของหลักสูตรและนอกเหนือหลักสูตร ความคิดรวบยอดที่มีค่าความถี่เฉลี่ยสูงสุดคือ 1.20 และจำนวนตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ร้อยละ 90 บรรจุเรื่องความสุขของ

ตนเองและครอบครัวขึ้นอยู่กับการทำงานที่แต่ละคนมีงานทำตามความสามารถ มีโอกาสพักผ่อนหย่อนใจตามสมควรและมีความจริงใจต่อกัน รองลงมาคือการอยู่ร่วมกับคนอื่นนั้น ทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและช่วยเหลือผู้อื่น ความถี่เฉลี่ย 0.75 จำนวนตัวอย่างประชากรร้อยละ 60 ที่มีความคิดรวบยอดเรื่องนี้ ซึ่งทั้งสองเรื่องนี้อยู่ในเนื้อหาของหลักสูตร นอกจากนี้พบว่าความคิดรวบยอดในเนื้อหาของหลักสูตรแม่แต่ในค่านิยมและคำสอนในศาสนาหลายเรื่อง ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้มีใคร่บรรจุไว้ในเนื้อหาเลยและแต่ละเล่มก็บรรจุความคิดรวบยอดค่านิยมค่านิยมหนึ่งไว้เท่านั้น จึงแสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 นี้ สอดคล้องกับการสร้างความคิดรวบยอดในเนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียนเพียงบางเรื่อง โดยเฉพาะความคิดรวบยอดค่านิยมและคำสอนในศาสนาเป็นส่วนใหญ่เท่านั้น

1.3 ความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีที่ตัวอย่างประชากรกลุ่มแบบเรียนและกลุ่มหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 บรรจุไว้ในเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องค่านิยมและคำสอนในศาสนาที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมประจำใจ, ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับครอบครัว และโรงเรียน ที่เหมาะสมกับวัยและสภาพโดยทั่ว ๆ ไปของเด็กในชั้นนี้ แต่ละเล่มยังไม่มีความคิดรวบยอดอย่างน้อยครบถ้วนตามเนื้อหาของหลักสูตร โดยเฉพาะหนังสืออ่านประกอบมีความคิดรวบยอดเพียงค่านิยมค่านิยมหนึ่งเท่านั้น ด้วยเหตุนี้การที่จะสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีให้ได้อย่างน้อยครบถ้วนตามหลักสูตรจำเป็นต้องใช้หนังสือสังคัมศึกษาหลายเล่มรวมกัน

2. แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

2.1 ตัวอย่างประชากรแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ทุกเล่มให้นำหน้าเนื้อหาที่สร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในขอบเขตของหลักสูตรในค่านิยมและคำสอนในศาสนาอยู่ในเกณฑ์สูงมาก โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมเบื้องต้นและความสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนซึ่งจะทำให้การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข คือเรื่องการอยู่ร่วมกับคนอื่นนั้น ทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและช่วยเหลือผู้อื่น, เรื่องความผาสุกของเราและครอบครัวขึ้นอยู่กับการทำงานที่แต่ละคนมีงานทำตามความสามารถ มีโอกาสได้พักผ่อนหย่อนใจตามสมควรและมีความจริงใจต่อกัน กับต้องให้ความเคารพนับถือผู้ที่อาวุโสและมีความสามารถ โดยมีความถี่เฉลี่ย 3.25, 2.50 และ 2.50 ตามลำดับ และความคิดรวบยอดค่านิยมการอยู่ร่วมกันในชุมชน

ชนบทนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เรื่องการรู้จักรับผิดชอบร่วมกันเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น แก่เพื่อนบ้านจะทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข กับเรื่องการประพาศิตนด้วยความสุขภาพ - เรียบร้อย อ่อนน้อมเหมาะสมกับกาละเทศะเป็นคุณสมบัติของคนไทยและจะทำให้อยู่ร่วมกันใน ชุมชนชนด้วยความสุข ความดีเฉลี่ย 1.75 และ 1.50 ตามลำดับ แบบเรียนในกลุ่ม ตัวอย่างนี้มีอยู่ 2 เล่ม ซึ่งนอกจากจะบรรจุความคิดรวบยอดในเนื้อหาของหลักสูตรไว้ครบถ้วน แล้วยังบรรจุความคิดรวบยอดเรื่องอื่น ๆ ที่เสริมสร้างคุณธรรมประจำใจและการดำรงชีวิต อย่างมีความสุขในชุมชนชนด้วย คือแบบสอนอ่านสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ของนายสมาน แสงมลิ และนางเบญจา แสงมลิ จัดพิมพ์จำหน่ายโดยบริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช กับ แบบสอนอ่านสังคมศึกษา ชุดเสริมประสบการณ์สังคมศึกษา เล่ม 2 ของกรมวิชาการ จัดพิมพ์ จำหน่ายโดยองค์การค้ำของคุรุสภา นอกจากนี้ยังมีความคิดรวบยอดอื่น ๆ นอกเหนือจาก เนื้อหาของหลักสูตรที่ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ถึงร้อยละ 50 ให้นำหนักไว้สูงคือ เรื่องผู้ที่ได้ ชื่อว่าผู้ตีหมายถึงคนที่ประพาศิตีและมีคุณธรรมประจำใจโดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะมีฐานะศักดิ์ - ฐานะด้อยอย่างไร

2.2 หนังสืออ่านประกอบที่เป็นตัวอย่างประชากรในชั้นนี้จำนวน 4 เล่ม ทุกเล่ม ได้บรรจุเนื้อหาที่ให้นำหนักการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในขอบข่ายเนื้อหา ของหลักสูตรด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาไว้สูงมากที่สุด คือเรื่องความสุขของคนเรา และครอบครัวขึ้นอยู่กับการที่แต่ละคนมีงานทำตามความสามารถ มีโอกาสได้พักผ่อนหย่อนใจตามสมควรและมีความจริงใจต่อกัน โดยเฉลี่ยจะมีความคิดรวบยอดนี้ไว้เล่มละ 3 แห่ง และเรื่อง การอยู่ร่วมกับผู้อื่นนั้นทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและช่วยเหลือผู้อื่น กับค่านการอยู่ร่วมกันใน ชุมชนชน เรื่องการรู้จักรับผิดชอบร่วมกันเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแก่เพื่อนบ้านจะทำให้อยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุข ซึ่งตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ให้นำหนักรองลงมา ซึ่งสอดคล้องกับแบบเรียน เป็นที่สังเกตว่า ตัวอย่างประชากรถึงร้อยละ 50 ได้ให้นำหนักการสร้างความคิดรวบยอด เรื่องคนยอมได้รับชื่อเสียงเพราะความซื่อสัตย์สุจริตและความขยันหมั่นเพียร ซึ่งเป็นเรื่อง นอกเหนือเนื้อหาของหลักสูตรชั้นนี้ไว้สูงมาก ความดีเฉลี่ย 2.75 นอกจากนี้ยังบรรจุเนื้อหา เสริมสร้างความคิดรวบยอดเรื่องอื่น ๆ ในค่านค่านิยมฯ และค่านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน

อันเป็นพื้นฐานที่ถูกต้องในการประพจน์ปฏิบัติตนและเพื่อให้ความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขอีกหลายเรื่องไว้ในเกณฑ์มาก เช่น การรู้จักช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันให้เกิดความสนิทสนมในระหว่างเพื่อนบ้าน, เรื่องผู้ที่ใคร่เชื่อว่าผู้คิดหมายถึงคนที่ประพจน์ดีและมีคุณธรรมประจำใจโดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะมีฐานะศักดิ์ศรีตระกูลอย่างไร กับเรื่องผู้มีความรับผิดชอบต่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศชาติใคร่เชื่อว่าคนรักชาติ เป็นคน ซึ่งเรื่องหลังนี้เป็นกรเริ่มปลูกฝังความรักประเทศชาติซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่งประการหนึ่งของพลเมืองดีตั้งแต่ระยะนี้ อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ไม่มีเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดในเนื้อหาของหลักสูตรหลายเรื่อง และแต่ละเล่มเว้นนิทานอีสป จะบรรจุเนื้อหาที่สร้างความคิดรวบยอดเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะเท่านั้น ดังนั้นการเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีจากแบบเรียนสังคมศึกษาในชั้นนี้ควรใช้หนังสืออ่านประกอบหลายเล่มประกอบกัน

2.3 เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบที่เป็นตัวอย่างประชากรสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 นี้ มีเนื้อหาเหมาะสมต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดี ทั้งในขอบเขตเนื้อหาของหลักสูตรและนอกเหนือหลักสูตรที่เป็นความคิดรวบยอดขั้นพื้นฐานสำคัญต่อการสร้างคุณลักษณะสำคัญของพลเมืองดีที่จำเป็นต้องเริ่มวางรากฐานตั้งแต่วัยเด็ก ตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบสอดคล้องกับแบบเรียนเป็นบางเรื่อง

3. แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

3.1 จำนวนตัวอย่างประชากรกลุ่มแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนทั้งหมด 3 เล่ม ให้เลือกใช้เป็นแบบเรียนบังคับใช้ในโรงเรียนเพียงเล่มใดเล่มหนึ่งเท่านั้น ตัวอย่างประชากรทั้งหมดในกลุ่มนี้ให้ความสำคัญของการสร้างความคิดรวบยอดในขอบเขตเนื้อหามากที่สุดค่านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชนบทชนบทนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เรื่องคนไทยจำเป็นต้องรู้และสามารถปฏิบัติตามชนบทชนบทนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้อย่างถูกต้องรวมทั้งรักษาให้คงไว้ตลอดไป โดยมีความถี่เฉลี่ยถึง 6.0 รองลงมาเป็นด้านความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย เรื่องพลเมืองทุกคนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันต่ออันตราย และ

ความเจริญก้าวหน้าที่จะเกิดต่อประเทศชาติ และเรื่องผู้มีความรับผิดชอบต่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศชาติได้ชื่อว่าคนรักชาติ ส่วนในด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา แม้จะอยู่ในระดับรองลงมาแต่ก็ให้น้ำหนักเรื่องต้องให้ความเคารพนับถือผู้มีอาวุโสและมีความสามารถไว้สูง คือความดีเฉลี่ยถึง 3.67 ซึ่งเป็นการแสดงว่า ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ได้กระจายเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีให้กว้างออกไปทั้งในเนื้อหาของหลักสูตรและนอกหลักสูตร โดยเฉพาะเรื่องศาสนาทุกศาสนาย่อมสอนให้ทุกคนเป็นคนดี และรัฐธรรมนูญคือกฎหมายสูงสุดของประเทศซึ่งอยู่นอกเนื้อหาหลักสูตร กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 6.7 ได้บรรจุเนื้อหาต่อการสร้างความคิดรวบยอดเรื่องนี้อยู่ในเกณฑ์สูง มีความดีเฉลี่ย 3.33 และ 1.33 ตามลำดับ ซึ่งน่าจะเป็นการเหมาะสมต่อการปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีดังกล่าวแล้วให้กับเด็กในระดับนี้ที่ควรเรียนรู้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในสังคมให้กว้างขวางออกไปถึงประเทศชาติเป็นเบื้องต้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ความคิดรวบยอดเรื่องพลเมืองดีมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือระงับและป้องกันเหตุร้ายในชุมชนทุกเมื่อตามกำลังความสามารถโดยเต็มที่ ซึ่งอยู่ในเนื้อหาของหลักสูตรและมีความสำคัญต่อการที่จะปลูกฝังให้เกิดความคิดรวบยอดของการเป็นพลเมืองดีที่สอดคล้องกับการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคมที่เริ่มกว้างขวางและไกลตัวออกไปในชั้นนี้ เพื่อประโยชน์แก่การสร้างความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของพลเมืองดีที่มีต่อชุมชนชนในในฐานะสมาชิกที่ดี ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ให้ความสำคัญไว้น้อยที่สุด มีความดีเฉลี่ยเพียง 0.33 และตัวอย่างประชากรร้อยละ 33 เท่านั้นที่บรรจุความคิดรวบยอดเรื่องนี้ ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้แบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ของกรมวิชาการ จัดพิมพ์จำหน่ายโดยองค์การค่าของคุรุสภา เป็นเล่มที่ให้ความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีครบถ้วนตามหลักสูตร

3.2 ตัวอย่างประชากรของหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวน 6 เล่ม ให้น้ำหนักการสร้างความคิดรวบยอดด้านความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย โดยเฉพาะเรื่องพลเมืองทุกคนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันต่ออันตรายและความเจริญก้าวหน้าที่จะเกิดต่อประเทศชาติ กับด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา เรื่องคนยอมได้รับชื่อเสียงเพราะความซื่อสัตย์และความซื่อสัตย์เพียงมากที่สุดเท่า ๆ กัน โดยมีความดีเฉลี่ย 1.16 จำนวน

ตัวอย่างประชากรร้อยละ 33.3 ที่บรรจุเนื้อหาเรื่องนี้ แม้ว่าตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ส่วนใหญ่คือร้อยละ 83.33 จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับตัวอย่างประชากรกลุ่มอื่น ๆ ในประเภทหนังสือชนิดเดียวกัน คือแต่ละเล่มบรรจุเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดด้านใดด้านหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น มีเพียงร้อยละ 16.67 คือหนังสืออ่านประกอบเรื่องการสหกรณ์ ของกรมวิชาการ จัดพิมพ์จำหน่ายโดยองค์การค้ำของคุรุสภา ที่บรรจุความคิดรวบยอดหลายเรื่อง แต่ก็เพียงสองด้าน คือด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา กับด้านกรอยู่ร่วมกันในชุมชนฯ ก็ตาม ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ก็ยังคงกระจายความคิดรวบยอดออกไปในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในขอบเขตเนื้อหาของหลักสูตรกว้างขวางกว่าในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ซึ่งแสดงว่า ตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีผลต่อการเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับแบบเรียนเป็นบางเรื่องที่เหมาะสมกับวัยของเด็กในชั้นนี้

3.3 ทั้งตัวอย่างประชากรประเภทแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นี้ เริ่มให้หน้าหนักการสร้างความคิดรวบยอดในด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนฯ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย กับความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยมากกว่าด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาซึ่งเคยมีน้ำหนักมากที่สุดในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 นอกจากนี้ยังบรรจุความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านอื่น ๆ ทั้งในเนื้อหาของหลักสูตรและนอกเหนือเนื้อหาของหลักสูตรที่เหมาะสมกับวัยของเด็กที่ควรมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมของสังคมที่กว้างขวางออกไปถึงบ้านเมืองและประเทศชาติ เว้นแต่ความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมือง โดยเฉพาะเรื่องพลเมืองดีมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือระงับและป้องกันเหตุร้ายในชุมชนฯ ทุกเมื่อตามกำลังความสามารถโดยเต็มที่ ซึ่งอยู่ในเนื้อหาของหลักสูตรและเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งที่ควรได้ปลูกฝังไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู้ถึงความสัมพันธ์กับบ้านเมืองและประเทศชาติ แต่ทั้งแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบที่เป็นตัวอย่างประชากรให้ความสำคัญน้อยมาก

4. แบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

4.1 ตัวอย่างประชากรแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีจำนวน 3 เล่ม ให้เลือกเป็นแบบเรียนบังคับใช้เพียงเล่มเดียว ตัวอย่างประชากรในกลุ่มนี้ทั้งหมดได้ให้ความ

สำคัญต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในเนื้อหาของหลักสูตรมากที่สุด ลดหลั่นลงไปตามลำดับ ในด้านความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย เรื่องผู้มีความรับผิดชอบ ต่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศชาติได้ชื่อว่าคนรักชาติ ด้านการอยู่ร่วมกันใน ชุมชนชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เรื่องการช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมในระหว่างเพื่อนบ้าน, เรื่องคนไทยจำเป็นต้องรู้และสามารถปฏิบัติ ตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งรักษาให้คงไว้ตลอดไป และความคิดรวบยอดในด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา เรื่องต้องให้ความเคารพนับถือผู้ที่ มีอาวุโสและมีความสามารถ กับเรื่องการอยู่ร่วมกับคนอื่นนั้น ทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและ ช่วยเหลือผู้อื่น คือมีความดีเฉลี่ย 8.67, 8.0, 5.33, 5.0 และ 4.0 ตามลำดับ ซึ่ง แสดงว่าตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ได้ให้น้ำหนักของเนื้อหาต่อการสร้างความคิดรวบยอดด้าน ต่าง ๆ กว้างขวางและเกือบเท่าเทียมกัน เพื่อให้มีผลต่อการสร้างคุณลักษณะของพลเมืองดี ตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร แต่อย่างไรก็ตาม ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ให้ความสำคัญต่อ การสร้างความคิดรวบยอดในด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองแทบทุกเรื่องอยู่ใน เกณฑ์น้อย ทั้ง ๆ ที่เป็นเรื่องที่พลเมืองทุกคนต้องรู้ต้องเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้ถูกต้องใน ชีวิตประจำวันเมื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ อันมีผลต่อความมั่นคงของประเทศชาติและระบบการ ปกครองประชาธิปไตย ซึ่งความมุ่งหมายและเนื้อหาของหลักสูตรสังคมศึกษาชั้นนี้ได้เน้นไว้ ได้แก่เรื่องรัฐบาลจะสามารถพัฒนาบ้านเมืองและให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประชาชนได้โดย อาศัยเงินภาษีอากรที่ประชาชนเสียตามกฎหมาย, พลเมืองก็ควรไปออกเสียงเลือกตั้งผู้แทน- ราษฎรตามสิทธิของตนทุกครั้ง และการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันต่าง ๆ เช่น การเกิด การตาย การย้ายที่อยู่ การศึกษาภาคบังคับ การทำบัตรประชาชน และการ ปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการรับราชการทหาร เป็นต้น ซึ่งตัวอย่างประชากรไม่เกิน ร้อยละ 67 ได้บรรจุความคิดรวบยอดเรื่องเหล่านี้เพียงค่าความดีเฉลี่ยไม่เกิน 1.0 จึง แสดงให้เห็นว่า เนื้อหาของตัวอย่างประชากรแบบเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่อาจสร้างความ คิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์ตามความมุ่งหมายของ หลักสูตร และไม่เป็นการเพียงพอต่อการสร้างคุณลักษณะของพลเมืองดีในสังคมระบอบประชา- ธิปไตย หากผู้ที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วไม่ได้ศึกษาต่อในชั้นสูงขึ้นไปอีก

4.2 ตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยเฉพาะมีจำนวนเพียง 3 เล่มเท่านั้น ส่วนใหญ่จะบรรจุเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดค่านิยมและคำสอนในศาสนา เช่นเดียวกับตัวอย่างประชากรกลุ่มชั้นอื่น ๆ ของหนังสือประเภทเดียวกัน แต่ที่แตกต่างจากกลุ่มตัวอย่างชั้นอื่น ๆ คือแต่ละเล่มได้บรรจุเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่ไว้วางใจ ๆ หลายด้านและหลายเรื่อง โดยให้น้ำหนักมากน้อยลดหลั่นกันตามสำคัญ ที่เห็นได้ชัดคือ เรื่องการรู้จักความรับผิดชอบร่วมกันเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแก่เพื่อนบ้านจะทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข, การรู้จักช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันทำให้เกิดความสนิทสนมในระหว่างเพื่อนบ้าน, เรื่องการอยู่ร่วมกับคนอื่นนั้นทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและช่วยเหลือผู้อื่น และเรื่องผู้มีความรับผิดชอบต่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศชาติได้ชื่อว่าคนรักชาติ ซึ่งเรื่องเหล่านี้มีความถี่เฉลี่ยสูงสุดถึง 1.67 และต่ำสุด 1.0 ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วทุกเล่มจะบรรจุเนื้อหาเหล่านี้ไว้อย่างน้อยที่สุดเล่มละ 1 ครั้ง อย่างไรก็ตามตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ไม่มีเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดในด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมือง และด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศเลย ทั้ง ๆ ที่ในตัวอย่างประชากรแบบเรียนของชั้นเดียวกันนี้ก็มีเรื่องดังกล่าวอยู่ในเกณฑ์น้อย เป็นการแสดงว่าตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นี้ แม้จะมีส่วนในการเสริมสร้างการสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองก็ตามหลักสูตรเพียงบางเรื่อง แต่ก็ยังไม่ถือว่าได้ผล เพราะมีจำนวนน้อยทั้งเรื่องและความถี่

4.3 ทั้งตัวอย่างประชากรประเภทแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 นี้ แม้จะกระจายให้น้ำหนักเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดในเนื้อหาของหลักสูตรสังคมศึกษาด้านต่าง ๆ ที่จะเสริมสร้างคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่เกื้อบเทา-เทียมกัน แต่ก็ปรากฏว่าจำนวนประชากรทั้ง 2 กลุ่มนี้ทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมดยังบรรจุเนื้อหาอย่างหนาแน่นมากน้อยตามลำดับเฉพาะในด้านความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย, ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมไทย, ด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา กับด้านความรู้เรื่องการปกครองประเทศโดยทั่วไป ส่วนในด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองนั้น ตัวอย่างประชากรทั้งสองกลุ่มในชั้นนี้บรรจุไว้น้อยที่สุดทั้งจำนวน

ตัวอย่างประชากรและความถี่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทั้งแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบ โดยเฉพาะของชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 น่าจะบกพร่องในการสร้างความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองที่พึงปฏิบัติต่อบ้านเมืองและประเทศชาติ ทั้งที่มีกำหนดไว้ในเป้าหมายต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันและในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศในระบอบประชาธิปไตย เมื่อคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่ว่าระดับการศึกษาของพลเมืองไทยส่วนใหญ่จบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และไม่มีโอกาสได้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในชั้นที่สูงขึ้นไปอีก

5. หนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 และหนังสืออ่านประกอบชั้นประถมศึกษาตอนต้น

5.1 มีตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบอีกกลุ่มหนึ่งที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้เป็นหนังสืออ่านประกอบสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 18 เล่ม ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้คงมีลักษณะโดยทั่วไป ใกล้เคียงคลึงกับตัวอย่างประชากรกลุ่มระดับชั้นเรียนและประเภทหนังสือเดียวกัน คือกระจายทั้งเนื้อหาและน้ำหนักของการสร้างความคิดรวบยอดออกไปอย่างกว้าง ๆ หลาย ๆ ด้าน หลาย ๆ เรื่องทั้งในเนื้อหาและนอกเนื้อหาของหลักสูตรสังคมศึกษาในระดับชั้นนี้ ที่จำเป็นต่อการปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่พึงประสงค์ แต่ก็มีความหนาแน่นทั้งด้านจำนวนเรื่องและความถี่ในการสร้างความคิดรวบยอด โดยเฉพาะในด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา, ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชน ชนบทชนมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย กับด้านความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย ส่วนในด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไป กับด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองนี้น้อยมากทั้งจำนวนเรื่องและความถี่ กับแต่ละเล่มจะบรรจุเนื้อหาเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีไว้หลาย ๆ เรื่อง แม้ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้จะบกพร่องในการสร้างความคิดรวบยอดบางด้านดังกล่าวแล้ว ก็ยังมีประโยชน์ช่วยเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีหลายเรื่องทั้งในเนื้อหาและนอกเนื้อหา เนื้อหาของหลักสูตรสังคมศึกษาให้แก่เด็กในระดับนี้ ซึ่งหนังสือสังคมศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยเฉพาะมีอยู่น้อยทั้งจำนวนเรื่องและจำนวนเล่ม โดยผู้ที่เกี่ยวข้องของพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะกับเด็ก - แต่ละคนในด้านต่าง ๆ และใช้หลายเล่มรวมกัน

5.2 ตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบกลุ่มนี้มีจำนวน 9 เล่ม จัดทำขึ้นเพื่อเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดี และส่งเสริมการอ่านของนักเรียนทั้ง 4 ชั้น สอดคล้องจะพิจารณาเลือกใช้ให้เหมาะสมกับเด็กแต่ละคนและความประสงค์ที่จะเสริมสร้างความคิดรวบยอดในด้านใด ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้จำนวนถึงร้อยละ 77.78 บรรจุเนื้อหาความคิดรวบยอดด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียวเท่านั้นซึ่งคล้ายกับตัวอย่างประชากรหนังสือประเภทนี้ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ส่วนอีกร้อยละ 22.22 หรือ 2 เล่ม คือหนังสือนิทานสุภาษิต กับหนังสือชีวิตนี้มีสุข ของกรมวิชาการ จัดพิมพ์จำหน่ายโดยองค์การค้ำของคุรุสภา โดยบรรจุเนื้อหาที่สร้างความคิดรวบยอดหลาย ๆ เรื่องไว้ในเล่มเดียวกัน โดยเล่มแรกจะบรรจุเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา และการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน อันได้แก่จรรยา มรรยาท และคุณธรรมประจำใจ ตามพื้นฐานของสังคมไทย โดยวิธีชักนิตานง่าย ๆ สั้น ๆ สอดคล้องกับความสนใจของเด็กในวัยนี้มาเป็นเครื่องเปรียบเทียบโดยจับสำคัญจากเรื่องที่เข้าใจง่าย ๆ ไปสู่เรื่องที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนซึ่งตามลำดับ ซึ่งเป็นวิธีสอนจรรยา มรรยาท ที่ได้ผลทั้งสมัยโบราณและปัจจุบัน เพราะโครงสร้างและลักษณะของสังคมไทยในค่านิยมจรรยา มรรยาท คีธรรมและคุณธรรมอันเป็นค่านิยมของสังคมมิได้เปลี่ยนแปลงไปเลย ส่วนหนังสือชีวิตนี้มีสุขมีเนื้อหาเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีตามปรัชญาการศึกษาปัจจุบัน โดยเริ่มจากตัวเด็กออกไปสู่สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของเด็กในวัยนี้ จากสิ่งแวดล้อมที่ใกล้ตัวเด็กคือบ้านของเรา และเป็นรูปธรรมที่สุดไปสู่สิ่งที่ไกลตัวออกไป หรือเป็นนามธรรมตามลำดับ ซึ่งมีเนื้อหาในด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยที่เหมาะสมต่อการปลูกฝังลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในค่านิยมนี้ ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ให้นำหนักการสร้างความคิดรวบยอดหนาแน่นที่สุดในค่านิยมและคำสอนในศาสนา กับด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย ทั้งจำนวนเล่มและความดีของแต่ละเรื่อง

6. ความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิและครู

ตัวอย่างประชากรผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาระดับต่าง ๆ และครูสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับประถมศึกษาและระดับอื่น ๆ ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาของแบบเรียน

และหนังสืออ่านประกอบสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้นในปัจจุบันที่มีผลต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในค่านต่าง ๆ ดังนี้

6.1 แบบเรียนสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น ในค่านค่านิยมและคำสอนในศาสนา ตัวอย่างประชากรมีความเห็นว่า แม้นโยบายส่วนใหญ่ยังเน้นในด้านการสร้างความคิดรวบยอดเรื่องเกี่ยวกับศีลธรรมแต่ก็ยังไม่ให้เด็กรับเอาคุณธรรมระบบเดิมที่วางไว้ตายตัวเป็นมรรยาทและคุณธรรมส่วนบุคคล ให้จดจำเนื้อหาข้อปฏิบัติมากกว่าให้เกิดความรู้ความเข้าใจและแนวความคิดรวมทั้งปริมาณของเนื้อหาค่านนี้ก็ยังมีน้อย ไม่อาจสร้างความคิดรวบยอดจนมีผลต่อพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของเด็กได้ ในด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชนมชนมธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยก็เช่นกัน ตัวอย่างประชากรมีความคิดเห็นว่าเท่าที่มีอยู่ในแบบเรียนสังคมศึกษาในปัจจุบันยังไม่ดีนักในการสร้างความคิดรวบยอดที่มีผลต่อการหล่อหลอมให้บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นสมาชิกที่เป็นประโยชน์ของสังคมเมื่อเติบโตขึ้น ทั้งนี้เพราะปริมาณเนื้อหาค่านนี้มีอยู่ในเกณฑ์น้อย และมีได้ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่องชนมชนมธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยที่เป็นรากฐานและเอกลักษณ์ของสังคมไทยอย่างถูกต้องแท้จริง ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาของแบบเรียนค่านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองยังไม่ดีนัก ผลต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในค่านนี้ในอนาคต เพราะการเรียบเรียงเนื้อหาการนำเด็กเข้าสู่บทเรียน แบบเรียนใช้ภาษาหรือสำนวนโวหารด้วยภาษาของกฎหมายที่เด็กในวัยนี้เข้าใจยาก นึกภาพไม่ออกเพราะยังเป็นสิ่งที่อยู่ห่างจากตัวเด็กและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ให้แต่ความรู้และข้อเท็จจริงมากกว่ามุ่งสร้างให้เกิดความคิดรวบยอด ไม่ให้ความเข้าใจที่เป็นรากฐานลึกพอและรับกับพื้นฐานเดิมของบ้านเมืองทำให้มองดูทุกอย่างในวงแคบและช่วงเวลาสั้น ๆ ส่วนการสร้างความคิดรวบยอดค่านความเข้าใจในระบบประชาธิปไตยนั้น ตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่าการเนื้อหาในแบบเรียนสังคมศึกษามีมากพอ แต่เนื่องจากความไม่เหมาะสมทั้งในค่านลักษณะของเนื้อหาที่รวมไว้ทั้งสำหรับเด็กจนถึงผู้ใหญ่ เป็นนามธรรมเกินไป ค่านการเรียบเรียงเสนอเนื้อหาใช้คำศัพท์ที่ยากเกินความเข้าใจของเด็ก ความไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงและสภาพ

ที่เป็นจริงในสังคมไทยและบ้านเมืองนำไปใช้ในชีวิตจริงไม่ได้ และเพราะการนำเอาประชาธิปไตยโดยของฝรั่งเข้ามาใช้แทบทั้งคืนไม่เข้ากับพื้นฐานเดิมของระบบสังคมไทยที่มีอายุสืบเนื่องมาหลายร้อยปี เหล่านี้ทำให้เด็กไม่เห็นคุณค่าและชาวซึ่งในระบบประชาธิปไตย ทั้งในฐานะแบบรูปของการปกครอง และในฐานะวิถีแห่งการดำรงชีวิต จึงไม่สามารถสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับความเข้าใจในระบบประชาธิปไตยให้แก่เด็กในวัยนี้ได้ ด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไป ตัวอย่างประชากรส่วนใหญ่มีความเห็นว่าลักษณะของเนื้อหายังไม่เหมาะสมต่อการที่จะสร้างความคิดรวบยอดในด้านนี้ ทั้งนี้เนื่องจากเน้นในด้านรูปแบบและแยกกล่าวเป็นเรื่อง ๆ ในแต่ละชั้นเรียน โดยเป็นความรู้ทั่ว ๆ ไปแต่ละเรื่องและบางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริงในสังคม จึงไม่สามารถก่อให้เกิดความเข้าใจเป็นกลุ่มก้อนได้ นอกจากนี้ตัวอย่างประชากรยังมีความเห็นอีกว่า เนื้อหาเหมาะสมแล้วแต่การเรียบเรียงอธิบายความไม่สามารถนำสิ่งใกล้ตัวเด็กมาให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้ลึกซึ้งพอ

6.2 หนังสืออ่านประกอบระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น ตัวอย่างประชากรกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและครูสอนสังคมศึกษาส่วนใหญ่ได้ให้ความคิดเห็นในด้านการสร้างความคิดรวบยอดด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาของเนื้อหาในหนังสืออ่านประกอบระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นว่ามีอยู่น้อยทั้งจำนวนเนื้อหาและจำนวนเล่ม ที่มีอยู่ล้วนเสริมสร้างค่านิยมที่ดีแก่เด็กส่วนบุคคลเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีความเห็นว่าเนื้อหาที่มีอยู่ในหนังสือซึ่งส่วนใหญ่บรรจุเนื้อหา ค่านิยมและคำสอนในศาสนาที่ตาม ตามบางเล่มรวมไว้หลาย ๆ เรื่องไม่ตรงกับความสนใจของเด็ก และเนื้อหาแม้ในค่านิยมที่ดีก็ไม่ชัดเจนพอ มุ่งให้เด็กเชื่อตามไม่ยั่วให้เด็กใช้ความคิด จึงไม่สามารถสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องที่สำคัญและเด่นชัดได้ ความคิดเห็นที่น่าสังเกตคือ จำนวนหนังสืออ่านประกอบและเนื้อหาที่อ่านมีเพียงพอแล้ว แต่ที่ยังไม่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ตามความมุ่งหมายเพราะไม่มีการส่งเสริมให้เด็กอ่านหนังสือประเภทนี้ อย่างจริงจัง หรือการส่งเสริมให้เด็กมีนิสัยรักการอ่านยังมีน้อยอยู่

ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชนบชรรณนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทย ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ให้ความเห็นว่า หนังสืออ่านประกอบที่มีอยู่ในปัจจุบันสำหรับระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นนี้ยังไม่อาจสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในค่านิยมที่เพียงพอ เนื่องจากมีจำนวนน้อยทั้งจำนวนเล่มและจำนวนเรื่อง ที่มีอยู่ก็ยังไม่มีความภาคภูมิใจ

ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบัน เนื้อหาเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจในชนบทชนเมือง
ประเพณีและวัฒนธรรมไทยยิ่งน้อยไป บางอย่างเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคม และไม่ส
ชัดเจน ครูที่ไม่มีประสบการณ์ไม่อาจให้ความเข้าใจอย่างถูกต้องแก่เด็กได้ เนื้อหาที่มีอยู่
ส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจรากฐานของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลง

ตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้ให้ความคิดเห็นสอดคล้องตอกันว่า เนื้อหาของหนังสืออ่าน
ประกอบระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นที่มีอยู่น้อย และการอธิบายความยังไม่สามารถสร้างให้
เกิดความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองได้ เพราะเป็นสิ่งไกลตัวเด็ก
ไม่สนใจเด็ก ไม่ส่งเสริมให้เด็กใช้ความคิดและวิชาการเน้นในด้านปฏิบัติ นอกจากนี้ตัวอย่าง
ประชากรยังให้ความคิดเห็นในด้านนี้ดีกว่า เนื้อเรื่องให้แต่ข้อเท็จจริงไม่ให้ความเข้าใจที่เป็น
รากฐานเดิมของระบบสังคมไทย และเป็นการยึดเยียดให้เด็กรับโดยไม่เข้าใจในเหตุและผล
ที่ตนจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบ

ด้านความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย ตัวอย่างประชากรมีความเห็นพ้อง
ตอกันว่า หนังสืออ่านประกอบยังไม่ให้ความรู้ความเข้าใจที่กว้างขวางชัดเจนพอที่จะปลูกฝัง
ให้เกิดความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านนี้ เพราะมีน้อยทั้งจำนวนเรื่องและเล่ม
ที่มีอยู่ไม่มีคุณภาพที่จะจูงใจให้เด็กสนใจ

ด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศโดยทั่วไป ตัวอย่างประชากรมีความเห็น
ว่า นอกจากจะมีเนื้อหาจำนวนน้อยมาก หรือแทบไม่มีเลยแล้ว การเรียบเรียงเนื้อหายังไม่
อาจทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรมของเด็กในวัยนี้ได้ ความรู้บางเรื่อง
ขัดแย้งกับความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน จึงไม่มีผลต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความ
เป็นพลเมืองดีในด้านนี้ได้

สรุปความคิดเห็นโดยทั่ว ๆ ไปของตัวอย่างประชากรผู้ทรงคุณวุฒิและครูที่มีต่อสภาพ
ปัจจุบันของแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น
แสดงว่า เนื้อหาที่มีอยู่ยังไม่เป็นการเพียงพอและเหมาะสมต่อการสร้างความคิดรวบยอด
ของความเป็นพลเมืองดีในทุก ๆ ด้าน จำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

จากสมมติฐานของการวิจัยที่ตั้งไว้ว่า แบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบที่กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนได้ และกำหนดให้โรงเรียนในระดับประถมศึกษาศึกษาตอนต้นจัดหาไว้เพื่อส่งเสริมการอ่านของนักเรียนในปัจจุบันนี้ ล้วนมีเนื้อหาที่จะสามารถเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและแนวคิด (Concept) เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีให้แก่ นักเรียน โดยเนื้อหาของแบบเรียนแต่ละเล่มในทุก ๆ ชั้นอย่างน้อยต้องสามารถครอบคลุมเนื้อหาของหลักสูตรในชั้นนั้น ๆ ส่วนหนังสืออ่านประกอบจะมีส่วนเน้นหรือเพิ่มเติมความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีจากแบบเรียนในระดับชั้นเดียวกันอย่างเหมาะสมกับลักษณะของสังคมไทยและวัยของเด็ก ทั้งนี้เชื่อว่าหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นเรียนนี้มีเนื้อหาเพียงพอต่อการสร้างความรู้ความเข้าใจและแนวคิดอันจะมีผลต่อพฤติกรรมและทัศนคติต่อความเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติในอนาคต

จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ทั้งจากการสำรวจเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาที่เป็นตัวอย่างประชากร และจากความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างผู้ทรงคุณวุฒิ ต่างมีความเห็นสอดคล้องกันว่า เนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นนี้ยังไม่สามารถจะสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมือง, ความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย และความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไป ทั้งนี้ด้วยสาเหตุหลายประการ อาทิ เนื้อหาด้านเหล่านี้มีน้อยทั้งจำนวนเรื่องและจำนวนเล่ม ที่มีอยู่บ้างก็บกพร่องทั้งในด้านการใช้ภาษาในการเรียบเรียงที่เด็กไม่อาจเข้าใจได้เพราะเป็นเรื่องที่ยังไกลตัวเด็กอยู่ ความรู้ที่มีในหนังสือไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงในสังคมปัจจุบัน เด็กนำไปใช้ในชีวิตประจำวันไม่ได้ และระบบบางอย่างจากเนื้อหาของหนังสือไม่รับกับพื้นฐานของสังคมไทยที่มีเอกลักษณ์ของตนเองมาเป็นเวลายาวนาน ส่วนในด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาที่ค่านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยนั้น การสำรวจศึกษาเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาที่เป็นตัวอย่างประชากรพบว่า มีปริมาณเพียงพอต่อการที่จะสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดี แต่กลุ่มตัวอย่างผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นว่า เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งให้เด็กจดจำข้อปฏิบัติปลีกย่อยโดยไม่คำนึงถึงผลในการสร้าง

ความคิดรวบยอดและทักษะในการปฏิบัติในชีวิตประจำวันของเด็ก นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้
 คนยึดระบบแบบแผนและค่านิยมดั้งเดิมซึ่งบางอย่างเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะ
 ในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยนั้นเนื้อหาที่มีอยู่น้อยมากและที่มีอยู่ยังไม่ดีคุณภาพ
 พอที่จะเสริมสร้างความคิดรวบยอดได้ เพราะไม่สอดคล้องกับสภาพของสังคมปัจจุบันและขาด
 ความเข้าใจในรากฐานโครงสร้างของสังคมไทย จึงไม่เป็นการเพียงพอต่อการปลูกฝังให้เด็ก
 ที่จะเติบโตเป็นผู้ใหญ่หรือพลเมืองของชาติสามารถดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขและ
 เป็นสมาชิกที่เป็นประโยชน์ของสังคมได้

ผู้วิจัยมีความเห็นต่อนโยบายของหนังสือสังคมศึกษาและองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ
 การสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่สำคัญสำหรับระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น ใน
 ด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา เนื้อหาส่วนใหญ่ของแบบเรียนสังคมศึกษา
 และจำนวนเกือบทั้งหมดของหนังสืออ่านประกอบในระดับการศึกษาชั้นนี้ได้ให้น้ำหนักการสร้าง
 ความคิดรวบยอดด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาไว้ในเกณฑ์ที่สูงกว่าความคิดรวบยอดด้านอื่น ๆ
 โดยเฉพาะในระดับชั้นประถมปีที่ 1-2 ซึ่งเด็กเริ่มเข้าเรียนในโรงเรียน แม้ในชั้นประถม
 ปีที่ 3-4 เนื้อหาอื่นจะมีน้ำหนักมากกว่าบ้างก็ตาม เด็กต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่ง
 แวดล้อมในสังคมที่กว้างขวางออกไป รวมทั้งสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่ยังเป็นนามธรรมอยู่สำหรับ
 เด็กในวัยนี้ แต่จำเป็นต้องเรียนรู้ไว้เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
 เมื่อเติบโตขึ้นนั้น นับว่าเป็นการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ดีที่เหมาะสมตาม
 พื้นฐานระบบสังคมของไทยที่มีศาสนาพุทธเป็นแกนอยู่ และสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันในครอบครัว
 และชุมชน เช่น การให้ความเคารพนับถือผู้ที่มีอาวุโสและมีความสามารถ, ความสุขของตน
 และครอบครัวขึ้นอยู่กับการที่ทุกคนมีงานทำตามความสามารถ มีโอกาสได้พักผ่อนหย่อนใจตาม
 สมควรและมีความจริงใจต่อกัน และการอยู่ร่วมกับผู้อื่นทุกคนต้องรู้จักการเสียสละและช่วยเหลือ
 ผู้อื่น เป็นต้น นับว่าเป็นความเหมาะสมทั้งของหลักสูตรและเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาใน
 ระดับชั้นนี้ที่ปลูกฝังความคิดรวบยอดจากตัวเด็กออกไปตามลำดับ อนึ่ง เนื้อหาของหลักสูตร
 กิตติ หรือหนังสือสังคมศึกษากิตติ ซึ่งควรเน้นให้เกิดค่านิยมและคำสอนในศาสนาเพื่อประโยชน์

ที่จะขจัดความแตกต่างของเด็กในด้านต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากทางบ้านก่อนเข้าโรงเรียน เช่น เรื่องศาสนาทุกศาสนาย่อมสอนให้ทุกคนเป็นคนดี และเรื่องผู้ดีหมายถึงผู้ที่ประพฤติดี มีคุณธรรมประจำใจโดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะมีฐานะศักดิ์ศรีตระกูลอย่างไร เป็นต้น ความคิดรวบยอดเหล่านี้ไม่มีอยู่ในเนื้อหาของหลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เลย แต่ปรากฏว่ามีตัวอย่างประชากรแบบเรียนจำนวน 1 เล่ม ได้บรรจุเนื้อหาเรื่องทั้งสองนี้ไว้ เนื้อหาของหนังสือ สังคมศึกษาจะให้ความคิดรวบยอดด้านพุทธศาสนาตามเดิม แต่ในสภาพปัจจุบันหนังสือเล่มเดียวกันใช้กับทุกชุมชนชนทั่วราชอาณาจักร ส่วนความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่เห็นว่า เนื้อหาที่มีอยู่ มุ่งสอนแต่เรื่องศีลธรรม-คุณธรรมเดิมที่วางไว้ตายตัวให้จดจำข้อปฏิบัติมากกว่าให้เกิดความคิดรวบยอดและการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เนื้อหาส่วนใหญ่ของแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นความรู้ทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ ซึ่งก็เป็นความคิดเห็นที่ถูกต้องตรงกับความเป็นจริงในด้านปริมาณของเนื้อหา แต่การที่จะสร้างความคิดรวบยอดให้เกิดขึ้นแก่เด็กนั้น วิธีการสอนการเรียนก็มีส่วนสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน หากมีเนื้อหามากแต่ครูมุ่งให้เด็กจำยอมบังเกิดผลน้อยกว่าเนื้อหาน้อยแต่วิธีการสอนของครูมุ่งให้เกิดความคิดรวบยอดและการปฏิบัติอย่างแน่นอน

2. การอยู่ร่วมกันในชุมชนชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย แม้ว่าตัวอย่างประชากรแบบเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 จะให้น้ำหนักของเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านนี้น้อยกว่าด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนาอยู่บ้าง แต่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 บรรจุเนื้อหาในด้านนี้ไว้มากขึ้นตามลำดับ โดยเฉพาะจนอยู่ในลำดับที่ 1 ในกลุ่มตัวอย่างเดียวกัน แม้ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะเป็นรองด้านความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยแต่มีความดีเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์สูงมาก เช่น เรื่องการช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันก่อให้เกิดความสนิทสนมในระหว่างเพื่อนบ้าน, เรื่องคนไทยจำเป็นต้องรู้และสามารถปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทยได้อย่างถูกต้องรวมทั้งรักษาให้คงไว้ตลอดไป ซึ่งตัวอย่างประชากรทั้งกลุ่มชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เน้นในเรื่องทั้งสองนี้ตรงกัน ส่วนตัวอย่างประชากรหนังสืออ่านประกอบในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 บรรจุเนื้อหาในด้านนี้ไว้ในเกณฑ์น้อย แต่มาให้น้ำหนักมากจนเห็นได้เด่นชัดในหนังสืออ่านประกอบสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4

และสำหรับชั้นประถมศึกษาตอนต้น เรื่องเดียวกันกับที่แบบเรียนไคเน้นไว้ดังกล่าวแล้วทั้งสองเรื่อง สำหรับตัวอย่างประชากรผู้ทรงคุณวุฒิส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสอดคล้องตรงกันว่า ทั้งแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบที่จะมีผลต่อการสร้างความคิดรวบยอดด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชน ชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยนี้มีอยู่ในเกณฑ์น้อยทั้งจำนวนเนื้อเรื่องและจำนวนเล่ม ที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ไม่สามารถที่จะสร้างความคิดรวบยอดที่มีผลต่อการปลูกฝังให้บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมไทยในระบบประชาธิปไตยได้ ทั้งนี้ยังเนื่องจากส่งเสริมให้คนใช้ระบบสังคมเดิมซึ่งบางอย่างเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา เนื้อหาเกี่ยวกับชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยส่วนใหญ่ขาดการสร้างความคิดรวบยอดในพื้นฐานโครงสร้างของสังคม เมื่อพิจารณาให้ต้องเห็นแล้วข้อเท็จจริงปรากฏว่า เนื้อหาที่จะสร้างให้เกิดความคิดรวบยอดในการอยู่ร่วมกัน, การปฏิบัติและรักษาไว้ซึ่งชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยในต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของสังคมไทยไว้ นั้นได้มีบรรจุไว้อย่างมากโดยเฉพาะในกลุ่มตัวอย่างแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ดังจะเห็นได้จากความคิดรวบยอดเรื่องคนไทยจำเป็นต้องรู้และสามารถปฏิบัติได้ถูกรวมทั้งรักษาชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยให้คงไว้ ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีความถี่เฉลี่ยถึง 6.0 ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ความถี่เฉลี่ยสูงถึง 5.33 ซึ่งโดยเฉลี่ยแล้วตัวอย่างประชากรแบบเรียนสังคมศึกษาทั้งสองชั้นนี้จะบรรจุเนื้อหาเรื่องนี้ได้ถึงเล่มละ 5 ครั้งเป็นอย่างน้อย ซึ่งน่าจะเป็นการเพียงพอ ในหนังสืออ่านประกอบที่เป็นตัวอย่างประชากรในแต่ละระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 บรรจุเนื้อหาเรื่องชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยอยู่ในเกณฑ์น้อย จะเห็นเกณฑ์ในตัวอย่างประชากรกลุ่มชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ความถี่เฉลี่ยของเรื่องนี้ 1.15 จำนวนหนังสือร้อยละ 45 ที่บรรจุเนื้อหาเรื่องนี้ไว้ ซึ่งแสดงว่าตัวอย่างประชากรกลุ่มนี้มีจำนวนถึง 18 เล่ม โดยเฉลี่ยแต่ละเล่มจะมีเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดเรื่องชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยเล่มละ 1 ครั้งเป็นอย่างน้อย ดังนั้นถ้าครูผู้สอนรู้จักใช้ประโยชน์จากหนังสืออ่านประกอบในการสร้างความคิดรวบยอดเรื่องชนบทชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมไทยโดยเลือกหรือแนะนำหนังสือที่เหมาะสมแก่เด็กแล้วก็น่าจะเป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพต่อการปลูกฝังความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ดีอันนี้ให้เกิดขึ้นแก่เด็กตามสมควร

3. ด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีต่อท้องถิ่น ชุมชน และ ประเทศชาติของคนนั้น พลเมืองคือที่พึ่งต้องเคารพในระเบียบข้อบังคับ กฎหมายและคำสั่ง ของเจ้าพนักงานที่มีอำนาจตามกฎหมายของบ้านเมือง รวมทั้งพลเมืองทุกคนที่พึงมีความ เสมอภาคกันทางกฎหมาย เหล่านี้เป็นความดีที่รวมยอดอันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้าง ให้เกิดขึ้นแก่พลเมืองทุกคนเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงดำรงอยู่ของ และประเทศชาติ หลักสูตรสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ไว้ทั้งในความมุ่งหมายและเนื้อหาของหลักสูตร โดยเฉพาะในเนื้อหาวิชาของหลักสูตร สังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ข้อหนึ่งโดยเฉพาะว่า " 7. หน้าที่ของ พลเมืองที่พึงมีต่อรัฐ สิทธิและหน้าที่ของประชาชนในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะใน เรื่องการเสียภาษีอากร ความมั่นคงและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศชาติ"⁹³ แต่จากผลการวิเคราะห์เนื้อหาของตัวอย่างประชากรแบบเรียนสังคมศึกษาตั้งแต่ระดับชั้น ประถมปีที่ 1 จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทุกชั้นได้ให้หน้าหนักแต่ละเรื่องไว้น้อยที่สุดและหลาย- เรื่องที่จำเป็นต่อความมั่นคงของรัฐ ได้แก่เรื่องการปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการ ดำรงชีวิตประจำวันของพลเมืองทุกคน ซึ่งถ้าไม่ปฏิบัติตามกฎหมายจะต้องมีความผิด เช่น เมื่อมีคนเกิด คนตาย คนย้ายที่อยู่ การทำบัตรประจำตัวประชาชน และการปฏิบัติตาม พระราชบัญญัติวัฒนธรรม เป็นต้น ไม่มีอยู่ในเนื้อหาของตัวอย่างประชากรแบบเรียนทุกเล่ม และทุกชั้นเลย โดยเฉพาะการปฏิบัติตามกฎหมายบัตรประจำตัวประชาชน พุทธศักราช 2505 ซึ่งเป็นเรื่องแรกที่เด็กจะต้องปฏิบัติเมื่อตนมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ ส่วนเรื่องการปฏิบัติ ตามพระราชบัญญัติรับราชการทหาร ซึ่งเด็กชายทุกคนต้องปฏิบัติใหญ่หลวงและเคร่งครัด เริ่มแต่ตนมีอายุย่างเข้าปีที่ 18 ก็มีบรรจุไว้แห่งเดียวในหนังสือแบบเรียนสังคมศึกษาชั้น ประถมปีที่ 4 เพียงเล่มเดียว ส่วนแบบเรียนอีก 2 เล่มในระดับชั้นเดียวกันนี้ไม่มีอยู่ใน เนื้อหาของหนังสือเลย นอกจากนี้เรื่องอื่น ๆ ที่ล้วนมีความสำคัญที่จะต้องให้เด็กรู้จัก หน้าที่และมีความรับผิดชอบที่พึงมีต่อสังคมประชาธิปไตย เช่น เรื่องพลเมืองดีควรไปออก

⁹³หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น, เรื่องเดิม, หน้า 16.

เสียงเลือกตั้งผู้แทนราษฎรตามสิทธิของคนทุกครั้ง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญอย่างยิ่งของสังคม หรือบ้านเมืองที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย จำนวนตัวอย่างประชากรเพียงร้อยละ 67 เท่านั้นที่บรรจุเนื้อเรื่องนี้ ส่วนเรื่องพลเมืองมีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือระงับและป้องกัน เหยื่อร้ายในชุมชนทุกเมื่อตามกำลังความสามารถโดยเต็มที่ ซึ่งรวมถึงเนื้อหาความรู้ด้านสวัสดิศึกษา (Safety Education) ในด้านการรักษาความปลอดภัยของตนเอง, ผู้อื่น และทรัพย์สินอื่น ๆ ทั้งภายในบ้าน, ถนน และสถานที่ทั่ว ๆ ไปนั้นเกี่ยวข้องกับและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวันตั้งแต่วัยเด็กจนตลอดชีวิต ซึ่งน่าจะมีอยู่ในเนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษาทุกชั้น และอยู่ในเกณฑ์สูง แต่ขอเท็จจริงพบว่าไม่มีอยู่ในเนื้อหาของตัวอย่างประชากรแบบเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เลย มีอยู่ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เพียงความถี่เฉลี่ย 0.50 และตัวอย่าง ประชากรจำนวนเพียงร้อยละ 50 ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 มีความถี่เฉลี่ยเพียง 0.33 ใน จำนวนตัวอย่างประชากรร้อยละ 33 และในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความถี่เฉลี่ย 0.67 ใน จำนวนตัวอย่างประชากรเพียงร้อยละ 33 เท่านั้นที่บรรจุเนื้อหาเรื่องนี้ไว้ เป็นที่น่าสังเกต อย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือเรื่องคนไทยต้องรักษาเกียรติและความนิยมชาติไทย ไม่กระทำการใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดการขายหน้าได้รับการดูหมิ่นให้ปรากฏต่อคนอื่น นั่นคือการปฏิบัติ ตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2484 และพระราชกฤษฎีกากำหนด วัฒนธรรมแห่งชาติ⁹⁴ ได้แก่การประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นระเบียบเรียบร้อยทั้งในด้านการ แต่งกาย จรรยา มารยาทในสถานที่สาธารณะ การรักษาเกียรติของชาติไทยและพระพุทธรูป ศาสนา ความนิยมไทย ตลอดจนการปฏิบัติต่อบ้านเรือนและสาธารณะสถาน มิให้เป็นที่ ดูหมิ่นของชาวต่างประเทศนั้น ดังเช่น การไม่ก่อเรื่องอื้อฉาว ใช้อาวุธเสียศีลลามก หยาดกาย เบียดเสียดยื้อแย่งในที่ชุมนุมชนและให้ปรากฏแก่สาธารณชน การไม่หม่อมล่อม กีดขวางผู้อื่นให้เกิดความรำคาญ ไม่ใช่กำลังยื้อแย่งทานหรือรับของแจก ไม่อาบน้ำตาม

⁹⁴ พวง พันธุลาภ, คู่มือสำหรับคุณครู (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506), หน้า 402 - 07.

ถนนหลวง ไม่นั่งนอนหรือยืนบนราวสะพาน ไม่นั่งหรือนอนบนทางเท้า ไม่ขีดเขียน
 ให้เกิดความสกปรกในที่อันไม่ควรทำ ไม่ตากเสื้อผ้าและสิ่งอื่น ๆ ให้รุงรัง และไม่ทิ้ง
 มูลฝอยและสิ่งปฏิกูลลงในสถานที่สาธารณะ เป็นต้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องเริ่มสร้าง
 ความคิดรวบยอดและปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในเรื่องเหล่านี้ นับแต่เริ่ม
 แรกที่เด็กเข้าเรียนในโรงเรียน เพื่อสร้างทัศนคติที่ดีและมีคุณค่าของวัฒนธรรมไทยตาม
 ความมุ่งหมายของหลักสูตรสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นนี้ แต่ผลการวิจัย
 พบว่า ตัวอย่างประชากรแบบเรียนสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีเพียงร้อยละ 40 ที่บรรจุ
 เนื้อหาเรื่องนี้ไว้และมีความถี่เฉลี่ยเพียง 0.4 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ
 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ไม่มี นับว่าเป็นข้อบกพร่องประการหนึ่งของตัวอย่างประชากรแบบเรียน
 สังคมศึกษาในระดับชั้นนี้ โดยเฉพาะในก้านความนิยมไทยนั้น ตัวอย่างประชากรแบบ-
 เรียนสังคมศึกษาทุกเล่มและทุกชั้นในระดับประถมศึกษาตอนต้นนี้ขาดอย่างยิ่ง ทั้ง ๆ ที่
 มีเนื้อหาเกี่ยวกับผลิตผลของประเทศไทย ร้านขายของต่าง ๆ ในชุมชนชนชาวต่าง
 ประเทศที่เข้ามาประกอบอาชีพในประเทศไทย และการประกอบอาชีพของคนไทย แต่
 เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่ไม่มีเล่มใดเลยที่สอดแทรกความคิดรวบยอดในเรื่องความนิยม
 ไทย โดยเฉพาะของไทยหรือสินค้าไทย และปัญหาเรื่องความนิยมไทยนี้กำลังเป็นปัญหาใหญ่
 ของผู้บริหารประเทศที่กำลังทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมไทยปัจจุบันนี้โดยเฉพาะ
 ปัญหาการขาดดุลการค้ากับต่างประเทศจนถึงกับไ้มีองค์การทั้งของรัฐและเอกชน
 หลายหน่วยได้หันมาสนใจและเริ่มดำเนินการเพื่อส่งเสริมความนิยมไทยในด้านต่าง ๆ อยู่
 อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีความเห็นว่าการศึกษาที่จะแก้ไขเปลี่ยนแปลงทัศนคติเรื่องใด ๆ ก็ตาม
 เป็นสิ่งที่ทำได้ยากกว่าการเริ่มปลูกฝังทัศนคติอันพึงประสงค์ตั้งแต่วัยเด็ก และต้องเริ่ม
 จากเรื่องที่ย่าง ๆ ไปสู่เรื่องที่ยากและไกลตัวออกไปตามลำดับ

เรื่องนี้ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้มีพระราชดำรัสพระราชทาน
 แก่ผู้บริหารจากโลหิตให้สภาอากาศไทย ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเข็มที่ระลึก
 ผู้บริจาคโลหิต ครั้งที่ 2 วันพฤหัสบดีที่ 30 กันยายน พุทธศักราช 2514 เวลา 15.30 น.

ณ เวทีลีลาศ ลุมพินีสถาน นครหลวงกรุงเทพธนบุรี⁹⁵ ความบางตอนว่า

ข้าพเจ้ามีความยินดีและปลื้มใจที่ทราบว่า จำนวนผู้บริจาคโลหิตเพิ่มขึ้นทุกปี แสดงว่า บัดนี้คนไทยรู้จักหน้าที่ของตนที่พึงมีต่อประเทศชาติกันขึ้นมากแล้ว คือ มีความรู้สึกรับผิดชอบส่งมอบหัวใจ ห่วงใยเพื่อนร่วมชาติ ยอมเสียสละสิ่งสำคัญของชีวิตคือโลหิตให้ นับว่าท่านทั้งหลายได้ทำหน้าที่ของประชาชนที่เป็นเจ้าของประเทศโดยสมบูรณ์...

...ไทยเราคงจะอยู่รอดได้เพราะมีผู้คิดริเริ่มที่คิดเช่นนี้ จึงอยากฝากความนึกเห็นในท่านอื่นแก่ท่านด้วย ขอให้ท่านทุกคนช่วยชักชวนผู้ที่ใกล้ชิดใหญ่ทั้งทุนรับผิดชอบในความเป็นอยู่ของบ้านเมือง ควรจะเริ่มด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั่วไปก่อน เช่น การห่วงแหนสมบัติของประเทศ ขอยกตัวอย่างให้เห็นไฉนบ้าง เช่น ถนนหนทาง แม่น้ำลำคลอง ล้วนเป็นสมบัติของเมืองไทย ของประชาชนไทยทุกคน จะต้องระวังไม่ทำลาย โดยทิ้งของสกปรกหรือของมีอันตรายลงไป เพราะเด็ก ๆ ที่ลงว่ายน้ำก็เป็นลูกหลานคนไทยทั้งสิ้น จะเกิดโรคร้ายไข้เจ็บเป็นอันตรายร้ายแรงใด ตามถนนหนทางก็เหมือนกัน ไม่ควรทิ้งสิ่งของใหญ่สกปรกเพราะฉีกหัก - ออนามัย ทั้งจะไม่เป็นศรีสง่าแก่บ้านเมืองและชื่อเสียงของคนไทยเลย ถ้ามีชาวต่างประเทศที่ผ่านเข้ามาในบ้านเมืองของเราเป็นเวลานานวันและมาพบเห็นเขาก็จะเป็นที่คำหุณีไปทั่วโลก... สำหรับข้าพเจ้าเองทุกครั้งที่ยานไป ความทองถนน เห็นความสกปรก จึงรู้สึกว่ามีหน้าที่จะต้องช่วยทุกซักซุ้งให้พวกเรารู้ ให้เขาใจถูกตองในเรื่องนี้ ขออย่าได้คิดว่า เป็นของรัฐแล้วธุระไม่ใช่ต่อไปอีกเลย ถ้าพวกเรารู้จักรับผิดชอบในเรื่องเล็กน้อยได้ ก็จะขยายความรับผิดชอบนี้ให้กว้างขวางออกไป ตั้งต้นจากการรับผิดชอบต่อส่วนตนออกไปถึงส่วนรวม จากบ้านครอบครัวเล็ก ๆ ไปถึงประเทศชาติ...

⁹⁵สำเนาพระราชดำรัสฯ, จังหวัดนนทบุรีแจกโรงเรียนทุกโรงเรียนในสังกัด,

ในตัวอย่างประชากรหนึ่งสื่ออ่านประกอบเกือบทั้งหมดของทุกชั้นไม่มีเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองไว้เลย ส่วนตัวอย่างประชากรผู้ทรงคุณวุฒิให้ความเห็นสอดคล้องของกันต่อสภาพปัจจุบันของเนื้อหาแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบในระดับประถมศึกษาตอนต้นว่า นอกจากจะมีอยู่น้อยแล้ว การเรียบเรียงเนื้อหา ใช้ภาษาสำนวนของกฎหมายยากเกินความเข้าใจของเด็ก เป็นเรื่องที่ยังไกลตัวเด็ก เป็นนามธรรมสำหรับเด็กในวัยนี้ ขาดการส่งเสริมในด้านการใช้ความคิดและขาดการเน้นทางด้านปฏิบัติ มุ่งให้จดจำโดยไม่ให้ความเข้าใจที่เป็นรากฐานลึกซึ้งจึงไม่อาจจะสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในค่านี้นี้ได้เพียงพอ เมื่อมีความสอดคล้องของกันทั้งผลการสำรวจวิเคราะห์หนังสือสังคมศึกษาและความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นตัวอย่างประชากร จึงสรุปได้ว่าเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาในปัจจุบันยังไม่มีคุณภาพที่ดีพอที่จะเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในค่านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองได้

4. ค่านความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย ทั้งในค่านที่เป็นแบบรูปของการปกครองประเทศ และวิถีการดำเนินชีวิตนั้น เป็นเรื่องจำเป็นและมีความสำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งที่ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาทุกระดับโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาตอนต้น ซึ่งในปัจจุบันถือว่าเป็นระดับการศึกษามาตรฐานของพลเมืองไทยโดยทั่วไปนั้น และส่วนใหญ่ผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วไม่มีโอกาสได้ศึกษาต่ออีก การสร้างความคิดรวบยอดเพื่อปลูกฝังทัศนคติที่ดี รวมทั้งการให้เด็กได้รับประสบการณ์ในระบอบประชาธิปไตยที่ถูกต้องไปจากโรงเรียนในระดับนี้

ดร. สาโรช บัวศรี กล่าวว่

ระบบของการดำเนินชีวิตทั้งปวง เช่น การปกครอง การเศรษฐกิจ การศึกษา การมีคุณธรรมและศีลธรรม เหล่านี้จำเป็นของสอดคล้องกันและสนับสนุนซึ่งกันและกันเป็นระบบเดียวกันจึงจะเกิดผลดี

ดังนั้นการดำเนินการศึกษานอกจากจะต้องให้สอดคล้อง
กับการเศรษฐกิจแล้ว จะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับการ
ปกครองของประเทศอีกด้วย ถ้าประเทศชาติประสงค์จะ
ปกครองแบบประชาธิปไตย ทางฝ่ายการศึกษาก็มีความ
จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสอนเรื่องประชาธิปไตย หรือปลูก
ฝังประชาธิปไตยให้แก่เด็กเรียนตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว⁹⁶

เมื่อพิจารณาผลการวิเคราะห์เนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่าน
ประกอบที่เป็นตัวอย่างประชากรพบว่า เริ่มบรรจุเนื้อหาในการสร้างความคิดรวบยอด
ด้านความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดย
เฉพาะเน้นในเรื่องพลเมืองทุกคนมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบร่วมกันคืออันตรายและความเจริญ
ก้าวหน้าที่จะเกิดต่อประเทศชาติ และเรื่องผู้มีความรับผิดชอบต่อความเจริญและความ
มีศักดิ์ของประเทศชาติได้ชื่อว่าคนรักชาติ ซึ่งเป็นผลมาจากเนื้อหาของประวัติศาสตร์และ
ประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทยทั้งสิ้น กับเรื่องพลเมืองที่ทุกคนต้องสนใจติดตามข่าว -
เหตุการณ์สำคัญของท้องถิ่นและบ้านเมือง ซึ่งเนื้อหาของหลักสูตรทุกชั้นได้กำหนดไว้
ตัวอย่างประชากรแบบเรียนทุกชั้น (เว้นชั้นประถมศึกษาปีที่ 1) ได้บรรจุเนื้อหาไว้เล่มละ
1 แห่งทุกเล่ม ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มีเพียง 1 เล่ม หรือร้อยละ 20 เท่านั้นที่บรรจุ
เนื้อหาเรื่องนี้ไว้เพียง 1 แห่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า การสร้างความคิดรวบยอดในเรื่อง
พลเมืองก็ต้องสนใจติดตามข่าว เหตุการณ์สำคัญของท้องถิ่นและบ้านเมือง ซึ่งเนื้อหาวิชา
ในหลักสูตรกำหนดไว้โดยเริ่มจากข่าว เหตุการณ์สำคัญในท้องถิ่น สำหรับชั้นประถมศึกษา
ปีที่ 1 ขยายให้กว้างออกไปถึงจังหวัดที่เด็กอาศัยอยู่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ให้
ให้ติดตามข่าวและเหตุการณ์สำคัญในประเทศและขยายไปถึงชาวภายในประเทศรวมทั้ง
ชาวต่างประเทศ โดยให้เด็กเข้าใจว่าเหตุการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อาจมีผล

⁹⁶สาโรช บัวศรี, "การปลูกฝังประชาธิปไตย," ประมวลคำบรรยายในการ
อบรมครูใหญ่สังกัดกองการบริหารส่วนจังหวัดที่วราชอาณาจักร วนที่ 1. 19 เมษายน-
7 พฤษภาคม 2514 (พระนคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2514), 255-58.

กระทบกระเทือนถึงตนและชุมชนนั้น นับได้ว่าเนื้อหาของหลักสูตรได้กำหนดไว้เหมาะสมกับวัยและชั้นเรียนรวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างตัวเด็กกับสิ่งแวดล้อมในสังคมที่ต้องขยายกว้างออกไปตามลำดับ แต่ตัวอย่างประชากรแบบเรียนสังคมศึกษาทุกเล่มทุกชั้นได้นำเนื้อหาเรื่องนี้ไปไว้เป็นบทสุดท้าย กล่าวไว้ไม่ชัดเจนและไม่สัมพันธ์กับเนื้อหาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น เนื้อหาเรื่องการคมนาคม การขนส่งและการติดต่อสื่อสารภายในประเทศนั้น นำที่จะเอาเนื้อหาก่อสร้างความคิดรวบยอดของการสนใจติดตามข่าวคราวและเหตุการณ์ปัจจุบันมาไว้ด้วยกัน เพื่อให้ผลการสร้างความคิดรวบยอดตลอดจนทัศนคติที่สัมพันธ์กันยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เด็กได้สนใจติดตามข่าวมาโดยตลอดตั้งแต่ต้นปี การที่นำเอามาไว้เป็นบทสุดท้าย หากครูสอนไปตามลำดับบทของเนื้อหาในแบบเรียนโดยถือเอาแบบเรียนเป็นสาระและเป็นหลักสูตรแล้ว การสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องนี้ก็ทำให้เกิดผลแต่ประการใดไม่ สอนเพียงเพื่อรู้หรือให้จบเล่มเท่านั้น หากปีใดไม่อาจสอนจบเล่ม เรื่องนี้ก็จะได้สอนไม่ได้เรียน นอกจากนี้ความคิดรวบยอดที่เกี่ยวกับความเข้าใจอันเป็นรากฐานหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตยอื่น ๆ เช่น การรู้จักสิทธิหน้าที่และมีความรับผิดชอบเป็นลักษณะของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย, พลเมืองไทยทุกคนมีสิทธิและเสรีภาพอย่างเต็มที่ภายในขอบเขตของกฎหมายโดยไม่ล่วงละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น, การยอมรับความคิดเห็นของฝ่ายข้างมากคือหลักการประการหนึ่งของระบอบประชาธิปไตย, กับการประชุมปรึกษาหารือรับฟังความคิดเห็นและวิธีการของทุกคนแล้วพิจารณาเลือกวิธีที่เหมาะสมที่สุดเป็นวิธีการแก้ปัญหาความหลักการประชาธิปไตยนั้น มีบรรจุไว้น้อยที่สุดเพียงบางชั้น หรือไม่มีเลย ส่วนผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นตัวอย่างประชากรมีความเห็นสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์เนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาข้างต้น นอกจากนั้นยังให้ความเห็นว่า สภาพปัจจุบันของสังคมขัดแย้งกับความรู้จากหนังสือ กับการที่นำเอาแบบรูปประชาธิปไตยของชาวตะวันตกทั้งคืนมาคัดแปลงเพียงเล็กน้อยใช้กับระบบสังคมของไทยที่มีพื้นฐานมาต่างกันจึงหวังผลได้ยาก ดังจะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ทางโทรทัศน์สีของ พลเอก ประภาส จารุเสถียร รองหัวหน้าคณะปฏิวัติชุดปัจจุบัน เมื่อคืนวันที่ 5 เมษายน พุทธศักราช 2515 เวลาประมาณ

22.00 น. กล่าวเป็นใจความพอสรุปได้ว่า "การปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย ซึ่งเริ่มมาแต่ปีพุทธศักราช 2475 และได้มีการปรับปรุงมาแต่ละสมัยโดยตลอดมานั้น ยังไม่เหมาะสมและสอดคล้องกับระบบสังคมไทย คณะปฏิวัติในวันที่ 17 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2514 จึงจำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงให้เหมาะสมสอดคล้องกับพื้นฐานของระบบสังคมไทย ทั้งในด้านชนบทรวมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา พระมหากษัตริย์ และบุพการี ประชาชนทุกคนจะต้องมีความรับผิดชอบ" ดังนั้นตัวอย่างประชากรหนังสือสังคมศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้นจึงยังไม่สามารถเป็นเครื่องมือสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ค้ำความเข้าใจในระบบประชาธิปไตยได้

5. ด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไป เป็นความจำเป็นที่พลเมืองทุกคนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในระบบและหลักการในการบริหารหรือปกครองบ้านเมือง ที่ตนเป็นพลเมืองอยู่และต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตประจำวันทั้งของตนและบุคคลในครอบครัว นับแต่หน่วยการปกครองหน่วยย่อยที่สุดซึ่งอยู่ในท้องถิ่นที่คนอาศัยอยู่ ขยายกว้างออกไปจนถึงกลไกและขอบข่ายลักษณะการปกครองประเทศตามลำดับขั้นขึ้นไป โดยเฉพาะเนื้อหาที่ควรรู้และเข้าใจคือ ระบอบการปกครองประเทศ อำนาจอธิปไตย อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ การบริหารราชการส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น รวมทั้งผู้ได้รับการแต่งตั้งและหรือเลือกตั้งเข้าทำหน้าที่ปกครองแทนประชาชนตามที่มีบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในลักษณะที่เป็นความรู้พื้นฐานเบื้องต้น จากเนื้อหาของตัวอย่างประชากรแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบ รวมทั้งความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง - สอดคล้องตอกันว่ายังไม่อาจเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ในค้ำความรู้ความเข้าใจเรื่องการปกครองประเทศโดยทั่ว ๆ ไปที่มีประสิทธิภาพได้ ซึ่งจำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขทั้งในค้ำหลักสูตร เนื้อหาและการเรียบเรียงหนังสือสังคมศึกษา

จากผลของการวิจัยจึงปรากฏว่า เนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาที่เป็นตัวอย่างประชากรนั้น สามารถเป็นเครื่องมือในการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ได้เพียงในค้ำค่านิยมและคำสอนในศาสนา กับค้ำการอยู่ร่วมกันในชุมชนชนบทรวมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมไทยเท่านั้น ส่วนในค้ำความเข้าใจในระบบประชาธิปไตย, ความรู้

เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไป และความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองนั้น ยังไม่อาจมีผลสัมฤทธิ์ต่อการสร้างความคิดรวบยอดขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม การสร้างความคิดรวบยอดของความเป็ผลเมืองคีคานใด ๆ ก็ตาม เพียงลำพังเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาประการเดียวกันนั้นไม่อาจเกิดความคิดรวบยอดที่ชัดเจนได้ ต้องอาศัยคุณลักษณะสำคัญอื่น ๆ ของหนังสือ เช่น จำนวนและคุณภาพของภาพประกอบ, การเรียบเรียง ส่วนวนโวหาร คำศัพท์ ขนาดของตัวอักษร และรูปแบบของหนังสืออย่างอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและจิตวิทยาแห่งการเรียนรู้ของเด็กแต่ละวัย เป็นต้น กับปริมาณของหนังสือที่เด็กจะสามารถเลือกอ่านได้ตามความสนใจอย่างเพียงพอและง่าย ๆ นอกจากนี้กิจกรรมในการจัดการสอนการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนของคณะบุคคลในโรงเรียนกับนักเรียนสามารถให้ประสบการณ์แก่เด็กในเรื่องต่าง ๆ ได้มากขึ้นและต่อเนื่องกันเพียงใด ดังที่จาโรลิเม็กให้ข้อคิดเห็นพอสรุปได้ว่า "แม้วิชาสังคมศึกษาจะมีความรับผิดชอบเป็นอย่างมากในการที่จะช่วยให้เด็กให้พัฒนาความเข้าใจ ทศนคติ และทักษะในการเป็นพลเมืองดี แต่ความเป็นพลเมืองดีนั้นมิได้เป็นแต่เพียงจากการสอนในวิชาสังคมศึกษาเท่านั้น แต่เกิดจากการที่เด็กได้รับการเรียนรู้ทั้งหมดตลอดระยะเวลาที่อยู่ในโรงเรียน โดยครูและผู้บริหารในโรงเรียนจะต้องทำงานร่วมกันในการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตลอดเวลาที่เด็กอยู่ในโรงเรียน แม้ว่าในบางเวลาเด็กมิได้เรียนอยู่ในห้องเรียนก็ตาม ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนและอิทธิพลจากความรู้ที่เด็กได้รับจะมีผลครอบคลุมไปถึงบ้าน ครอบครัว และชุมชนชนบทไป"⁹⁷

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษาระดับประถมศึกษาตอนต้น ในคานการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็ผลเมืองคีคานต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

⁹⁷John Jarolimek, Social Studies in Elementary School,

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิและครู

ตัวอย่างประชากรกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิและครูได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาของหนังสือสังคมศึกษา ดังนี้

1. ด้านค่านิยมและคำสอนในศาสนา

1.1 ควรเพิ่มทั้งเนื้อหาและจำนวนหนังสือที่มีเนื้อหาด้านศีลธรรม เช่น เบญจศีล เบญจธรรม กฎแห่งกรรม โดยให้เข้าใจในเหตุผล และเน้นทักษะในการปฏิบัติเกี่ยวกับค่านิยมและคำสอนในศาสนาให้มากขึ้น

1.2 การเรียบเรียงเนื้อหา ควรใช้สำนวนภาษาที่เด็กเข้าใจได้ง่าย เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันตามระดับประสบการณ์ของเด็ก ให้เกิดการเรียนรู้ โดยไม่รู้สึกตัว การทำให้เกิดอารมณ์สะท้อนใจบ้างจะได้ผลดียิ่งขึ้น หรือ เรียบเรียงเป็นทำนองปัญหาและสภาพการณ์ที่ส่งเสริมให้เด็กได้ใช้ความคิดในด้านคุณธรรมและค่านิยมให้มากขึ้น

1.3 ควรเพิ่มเนื้อหาที่ส่งเสริมให้เกิดความคิดวิพากษ์ เพื่อให้มีโอกาสปรับปรุงระบบสังคม

2. ด้านการอยู่ร่วมกันในชุมชนชนบชรรณนิยม ประเพณี และวัฒนธรรมไทย

2.1 ควรเพิ่มเนื้อหาในลักษณะของความเป็นพลเมืองที่ดีที่เด็กสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ จักให้มีเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดด้านชนบชรรณนิยม ประเพณี และวัฒนธรรมไทย ที่เด็กจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง โดยสามารถรักษาเอกลักษณ์ของไทยไว้ แต่ไม่ต่อต้านความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ และควรแก้ไขเนื้อหาที่ล้าสมัยไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน กับเพิ่มเติมเนื้อหาที่ส่งเสริมความคิดรวบยอดด้านวัฒนธรรมประเพณีศิลปะและประเพณีที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนชน

2.2 ควรเน้นเนื้อหาที่ให้เด็กเห็นความสำคัญของตนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยมอบหน้าที่ความรับผิดชอบอันเหมาะสมให้ รวมทั้งคุณธรรมในการดำรงตนอยู่ร่วมกับผู้อื่น

2.3 ควรแยกชนบทชนนิยม ประเพณี และวัฒนธรรมในแต่ละภาคไว้ในหนังสืออ่านประกอบภาคละเล่มเพื่อเร้าความสนใจของเด็ก และควรส่งเสริมให้มีการจัดทำหนังสืออ่านประกอบที่มีคุณภาพให้มากขึ้น

3. ด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมือง

3.1 ควรเน้นให้เกิดการสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองที่พึงมีต่อชุมชนและสังคมระบอบประชาธิปไตย ที่มีผลต่อพฤติกรรมซึ่งเด็กสามารถปฏิบัติได้เหมาะสมแก่วัยไปตามระดับชั้น เรียบแล้วเพิ่มขึ้นตามลำดับ ให้เด็กเห็นความสำคัญของตนเองที่มีต่อสังคม

3.2 ควรเพิ่มเนื้อหาที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายซึ่งพลเมืองทั่วไปพึงรู้และเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน, เนื้อหาที่มีการเปรียบเทียบกับระบบสังคมระบอบอื่นเพื่อส่งเสริมความคิดวิพากษ์ และจะทำให้การสร้างความคิดรวบยอดได้ง่ายขึ้น

3.3 ควรปรับปรุงการเรียบเรียงเนื้อหา การใช้สำนวนภาษาที่เด็กในวัยนี้จะสามารถเข้าใจและเห็นภาพจนได้ง่าย ๆ ทั้งนี้เพราะเรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่ยังใกล้ตัวเด็กอยู่ ปรับปรุงคุณลักษณะต่าง ๆ ของหนังสือเพื่อเร้าความสนใจให้เด็กเกิดความคิดรวบยอดง่ายขึ้น เช่นหนังสือแบบของ Monroe Leaf เป็นต้น การปรับปรุงเหล่านี้ควรร่วมมือกันหลายฝ่าย

3.4 ควรเลิกออกแบบหน้าที่พลเมืองของฝรั่ง คิดสร้างหน้าที่พลเมืองในรูปแบบที่เป็นของเราเอง ทั้งในแง่การเมือง แบบอย่างพฤติกรรมของสังคมและประเพณีนิยม

3.5 ควรส่งเสริมให้มีหนังสือที่มีเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองให้มากขึ้น

4. ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย

4.1 ควรจัดให้มีหนังสือที่จะเพิ่มเติมเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยทั้งในฐานะแบบรูปของการปกครองประเทศ และในฐานะวิถีการดำเนินชีวิต โดยให้เห็นคุณค่าและชาวซึ่งในคุณค่าของระบอบประชาธิปไตยให้มากขึ้นอีก

4.2 เนื้อหาที่จะสร้างความคิดรวบยอดในด้านควรให้สอดคล้องและเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในบ้านและโรงเรียนก่อนไปสู่ระบอบการปกครองประเทศ ทั้งนี้ต้องเหมาะสมกับรูปแบบของวัฒนธรรมไทย

5. ด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศ

5.1 ควรเป็นเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับหลักการเบื้องต้นและความหมายของการปกครองประเทศมากกว่าให้ท่องจำสิ่งที่เป็นนามธรรมสำหรับเด็ก และการเรียบเรียงควรจัดลำดับความยากง่ายโดยอาศัยพื้นฐานที่เด็กปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ใช้ภาษาสำนวนที่เด็กเข้าใจได้

5.2 ควรจัดทำหนังสืออ่านประกอบที่มีเนื้อหาสร้างความคิดรวบยอดด้านนี้ขึ้นโดยเฉพาะ

6. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองก็จากหนังสือสังคมศึกษา

6.1 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแบบเรียนสังคมศึกษา

6.1.1 แบบเรียนสังคมศึกษาอย่างใดก็ตามไม่ควรสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ได้

6.1.2 ควรจัดทำเนื้อหาที่ส่งเสริมให้เด็กรู้จักการใช้เหตุผล มีสามัญสำนึก โดยเปลี่ยนวิธีเรียบเรียงเนื้อหาให้มีการอ้างอิงตัวอย่างจากของจริง ใช้ Case Method ให้เด็กอภิปราย เปิดโอกาสให้เด็กใช้ความคิดวิพากษ์ ไม่ใช่แต่ความจำอย่างเดียว และเน้นการสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องที่สำคัญ

6.1.3 ควรเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลงแบบเรียนให้ทันสมัยเสมอ ซึ่งในกรณีนี้อาจไม่เป็นที่พอใจของผู้ปกครอง

6.2 ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับหนังสืออ่านประกอบ

6.2.1 ควรจัดทำหนังสืออ่านประกอบที่มีคุณภาพดีเหมาะสมแก่เด็กในระดับประถมศึกษา ยังมีไม่พอให้มีมากขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ แล้วแจกไปยังโรงเรียนเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน

6.2.2 หนังสืออ่านประกอบจะไม่มีผลต่อการเสริมสร้างการเรียนรู้ แต่ประการใดถ้ายังไม่มีการส่งเสริมให้เด็กมีนิสัยรักการอ่าน และศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง

6.2.3 การเปลี่ยนวิธีเรียบเรียงเนื้อหาโดยใช้ Case Method
ให้เด็กอภิปราย เปิดโอกาสให้เด็กใช้ความคิดวิพากษ์ และ
เน้นการสร้างความคิดรวบยอดที่สำคัญ ๆ

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริหารการศึกษาและผู้เรียบเรียงหนังสือสังคมศึกษา

1. การแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและหนังสือสังคมศึกษาระดับประถมศึกษา

1.1 กรณีที่ยังไม่สามารถขยายการศึกษาภาคบังคับถึงระดับประโยคประถมศึกษาตอนปลายได้ทั่วถึงทุกตำบลภายในระยะเวลาอันสั้น ควรพิจารณาแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาวิชาในหลักสูตรสังคมศึกษา และหนังสือสังคมศึกษาโดยเฉพาะประเภทแบบเรียนในส่วนที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองดีให้เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยเพิ่มเนื้อหาการสร้างความคิดรวบยอดด้านความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของพลเมืองที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภารกิจประจำวัน เพื่อความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงของสังคมและประเทศชาติ ด้านความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ เสรีภาพ หน้าที่และความรับผิดชอบที่พลเมืองทุกคนพึงมีในฐานะสมาชิกของสังคม - ระบอบประชาธิปไตยซึ่งสอดคล้องเหมาะสมกับพื้นฐานของระบบสังคมไทย กับด้านความรู้เกี่ยวกับการปกครองประเทศทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับหลักการของระบบการปกครองเมืองตน ซึ่งพลเมืองพึงรู้ในฐานะที่เป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง

1.2 กรณีที่สามารถจะขยายการศึกษาภาคบังคับถึงระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายได้ทุกตำบลทั่วราชอาณาจักร โดยเด็กทุกคนต้องเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เป็นอย่างน้อย ไม่ใช่การขยายการศึกษาภาคบังคับที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้ ซึ่งเด็กที่อยู่ในตำบลซึ่งมีประกาศพระราชกฤษฎีกาขยายการศึกษาภาคบังคับหากมีที่พักอยู่ห่างจากโรงเรียนเกินรัศมี 2 กิโลเมตรก็จะได้รับการยกเว้นไม่ต้องเรียนถึงประโยคประถมศึกษาตอนปลาย ก็ควรพิจารณาแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาของหลักสูตรและแบบเรียนเช่นเดียวกับข้อ 1.1 ในระดับประโยคประถมศึกษาตอนปลายให้มีขอบข่ายกว้างขวางและรายละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ทั้งนี้การพิจารณาแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรสังคมศึกษาทั้งในข้อ 1.1 และ 1.2 ควรได้มีการศึกษาวิจัยเพื่อให้ทราบสภาพปัจจุบันและแนวโน้มของระบบสังคมที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคตชั่วระยะหนึ่งก่อน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรสังคมศึกษาทั้งในด้านความมุ่งหมาย, เนื้อหาวิชา, กิจกรรมและองค์ประกอบอื่น ๆ ในกระบวนการของหลักสูตรต่อไป โดยผู้เรียบเรียงแบบเรียนต้องบรรจุเนื้อหาให้ครบถ้วนตามหลักสูตร การเรียบเรียงเนื้อหาต้องอาศัยหลักการทางจิตวิทยาการเรียนรู้ที่เหมาะสมแต่ละชั้นเรียนและแต่ละวัยของเด็ก

* 1.3 ส่งเสริมและจัดให้มีหนังสืออ่านประกอบที่สอดแทรกความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้นทั้งจำนวนเล่มและจำนวนเรื่อง อย่างมีคุณภาพต่อการปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่สอดคล้องและขยายรายละเอียดประสบการณ์จากเนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียนสังคมศึกษา รวมทั้งสามารถแพร่หลายไปตามโรงเรียนต่าง ๆ ใ้ได้อย่างทั่วถึงเพียงพอกับปริมาณนักเรียนและความสนใจของนักเรียน ประการสำคัญที่สุดต้องส่งเสริมให้เด็กมีนิสัยรักการอ่านหนังสือ รักการศึกษา คนควาควยตนเอง

1.4 ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาเลือกกำหนดแบบเรียนสังคมศึกษาเพื่อใช้ในระดัับโรงเรียนนั้น ควรพิจารณาร่วมกับศึกษานิเทศก์และครูผู้สอนวิชาสังคมศึกษา โดยให้ศึกษานิเทศก์และครูมีส่วนร่วมการพิจารณาเลือกแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบซึ่งจะทำให้ได้หนังสือสังคมศึกษาที่มีเนื้อหาและองค์ประกอบอื่น ๆ มีคุณค่าต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดียิ่งขึ้น

2. การปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา

2.1 ควรจัดให้มีการอบรมครูเกี่ยวกับการสอนการเรียนเรื่องความเป็นพลเมืองดี โดยเฉพาะการใช้หนังสือสังคมศึกษาเป็นอุปกรณ์ในการสอนการเรียน เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจและมีทักษะต่อการที่จะใช้หนังสือสังคมศึกษาให้เกิดผลต่อการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในด้านต่าง ๆ อันจะมีผลไปสู่การสร้างทัศนคติที่ดีและพฤติกรรมอันพึงปรารถนาของสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ควรปรับปรุงการนิเทศการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษาเกี่ยวกับการเรียนการสอนเรื่องความเป็นพลเมืองดีให้มีคุณภาพต่อการสร้างความคิดรวบยอด โดยเฉพาะการใช้เนื้อหาในหนังสือสังคมศึกษาเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่ง เพื่อปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีให้เกิดแก่เด็กในค่านต่าง ๆ อย่างทั่วถึงทุกโรงเรียนในระดับประถมศึกษา

ทั้งข้อ 2.1 และข้อ 2.2 ควรมีการติดตามและประเมินผลของการอบรมและการนิเทศเพื่อพิจารณาแก้ไขปรับปรุงส่วนที่บกพร่องและส่งเสริมส่วนที่ดี เพื่อให้การปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนสัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้น

2.3 ควรส่งเสริมให้มีการใช้สื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ เป็นต้น ให้เกิดประโยชน์ต่อการเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับครู

1. ควรพยายามศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสอนเรื่องความเป็นพลเมืองดี โดยเฉพาะการใช้อุปกรณ์การสอนต่าง ๆ เช่น แบบเรียน หนังสืออ่านประกอบ เอกสารเสริมประสบการณ์ หนังสือพิมพ์รายวัน วารสาร เอกสาร และสื่อทัศนอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ต่อการสอนเรื่องนี้มากที่สุด

2. ไม่ควรยึดเนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษาเป็นหลักสุดคร โดยเฉพาอย่างยิ่ง การใช้แบบเรียนเพียงเล่มเดียว ควรใช้ทั้งแบบเรียนและหนังสืออ่านประกอบหลายเล่ม ประกอบกันต่อการสอนการเรียนรู้แต่ละเรื่องของความเป็นพลเมืองดี วิธีที่จะได้ผลที่สุดคือเอาความมุ่งหมายและเนื้อหาวิชาของหลักสูตรมาขยายเป็นโครงการสอนระยะยาวที่สอดคล้องกับเหตุการณ์ในชุมชนแล้วขยายโครงการสอนออกเป็นบันทึกการสอน ซึ่งกำหนดรายละเอียดของการสอนแต่ละครั้ง โดยใช้หนังสือสังคมศึกษาเป็นเพียงอุปกรณ์ส่วนหนึ่งเท่านั้น

3. ครูใหญ่ควรร่วมมือส่งเสริมให้มีหนังสือสังคมศึกษาและหนังสืออื่น ๆ ให้มีปริมาณมากทั้งเรื่องและจำนวนเล่ม รวมทั้งระบบระเบียบการอ่านหนังสือดังกล่าวเป็นไป

อย่างง่าย ๆ และเด็กสามารถเลือกหนังสืออ่านได้ตามความสนใจ โดยทั้งครูใหญ่ บรรณารักษ์ห้องสมุด และครูทุกคนต้องร่วมมือกันส่งเสริมให้เด็กมีนิสัยรักการอ่านหนังสือ ใช้ห้องสมุดให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม และรู้จักเลือกหนังสือที่มีคุณค่า ในการอ่าน ในการนี้ควรจัดหาหนังสือ เอกสาร วารสาร และสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ สำหรับเด็กที่จะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจและแนวคิดในความเป็นพลเมืองที่ดีมากยิ่งขึ้น

4. ควรแนะนำขอความร่วมมือหรือชี้แจงให้ผู้ปกครองนักเรียนได้ช่วยส่งเสริมปลูกฝังนิสัยรักการอ่านหนังสือของเด็กโดยทุกวิถีทางตามโอกาสอันสมควร

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ปกครอง

1. ควรส่งเสริมให้เด็กในปกครองได้มีนิสัยรักการอ่านหนังสือที่มีประโยชน์ ทั้งโดยการให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์จากการอ่านหนังสือ และโดยการแนะนำและจัดหาหนังสือที่มีคุณค่าและเหมาะสมกับวัยของเด็กให้เด็กอ่าน โดยเฉพาะที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับความถนัดหรือความชอบของความเป็นพลเมืองที่ดีต่าง ๆ

2. ควรพยายามให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานและเด็กในปกครองให้ถูกวิธี อบรมสั่งสอนให้มีความรับผิดชอบความเป็นพลเมืองที่ดีอันพึงประสงค์ของสังคมในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะในด้านความรับผิดชอบตามฐานะของตนที่พึงมีต่อชุมชนและสังคมระบอบประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้สอนต่าง ๆ

1. บรรณารักษ์หนังสือพิมพ์รายวัน วารสาร และสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ

1.1 ควรจัดให้มีคอลัมน์เกี่ยวกับเรื่องที่จะเป็นการส่งเสริมปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่ดีที่เหมาะสมและเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป

1.2 ควรจัดให้มีคอลัมน์สำหรับเด็กเพื่อช่วยเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ดีในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมือง ความเข้าใจในระบอบประชาธิปไตย และความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการปกครองประเทศ ทั้งนี้ควรเป็นการเสริมสร้างโดยไม่ให้เด็กรู้ตัว เช่น เรื่องนิทาน การแข่งขันตอบปัญหา และการตอบปัญหาข้อสงสัยของเด็กที่ถามมา เป็นต้น

1.3 ควรลงประกาศ แจงความ ของทางราชการที่ประชาชนต้องปฏิบัติตาม ความต้องการของทางราชการ หรือตามบทบัญญัติของกฎหมาย เช่น ประกาศกำหนดระยะเวลาในการทำบัตรประจำตัวประชาชน การแจງความ เพื่อส่งเด็กในเกณฑ์บังคับ เข้าเรียน การขึ้นทะเบียนทหารกองเกินและการรับหมายเกณฑ์ทหาร เป็นต้น

2. ผู้รับผิดชอบในการจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์

2.1 ควรจัดให้มีรายการบันเทิงที่สอดแทรกสิ่งที่จะเป็นการเสริมสร้าง ความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองที่ดีที่เหมาะสมแก่เด็กในระดับประถมศึกษา

2.2 ควรจัดรายการข่าวและประกาศของทางราชการ รวมทั้งเหตุการณ์ สำคัญของจังหวัดต่าง ๆ ชาวภายในประเทศ และต่างประเทศ ในช่วงเวลาที่เด็กในวัยนี้ จะสามารถรับฟังได้ ซึ่งจะเป็นการเสริมสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดี ในการสนใจติดตามข่าวเหตุการณ์สำคัญของบ้านเมือง

ขอเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษา และหรือหนังสืออ่าน ประกอบการสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นพลเมืองดีในค่านอื่น ๆ ในระดับประถมศึกษาตอนต้นให้กว้างขวางกว่านี้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรและ แบบเรียนสังคมศึกษาในระดับนี้ให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

2. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับคุณลักษณะสำคัญต่าง ๆ ของหนังสือสังคมศึกษา ในระดับชั้นประถมศึกษาตอนต้น เช่น ภาพประกอบ, ขนาดของตัวอักษร, การจัดรูปเล่ม, การเรียบเรียงและรูปแบบอื่น ๆ ของหนังสือ เป็นต้น ที่จะมีผลต่อการสร้างความคิดรวบยอด ของความเป็นพลเมืองดี เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงการจัดทำหนังสือสังคมศึกษาให้มี คุณภาพและเหมาะสมกับเด็กในวัยนี้มากขึ้น

3. ควรมีการศึกษาวิจัยเนื้อหาของแบบเรียนสังคมศึกษาและหนังสืออ่านประกอบ ในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และชั้นอื่น ๆ ในค่านการสร้างความคิดรวบยอดของ ความเป็นพลเมืองอย่างกว้างขวาง เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขหลักสูตรสังคม

ศึกษาในระดับชั้นต่าง ๆ ได้มีความสอดคล้องเชื่อมต่อกันไปตามลำดับ และมีประสิทธิภาพ
ในการปลูกฝังคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองได้อย่างเหมาะสมแต่ละระดับชั้นของการ
ศึกษา ซึ่งจะมีผลให้ได้พลเมืองที่ดีตามลักษณะและบรรณานุกรมของสังคมไทยในอนาคต